

ГАЗЕТА

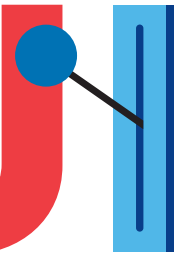
Сеансу Міського Сканування

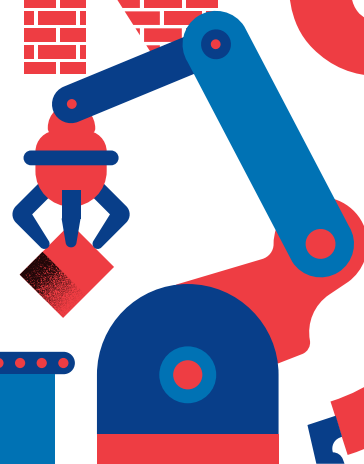
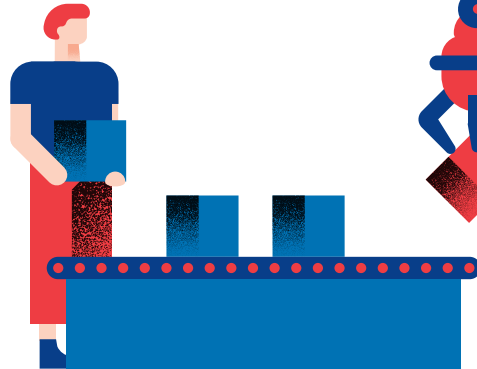
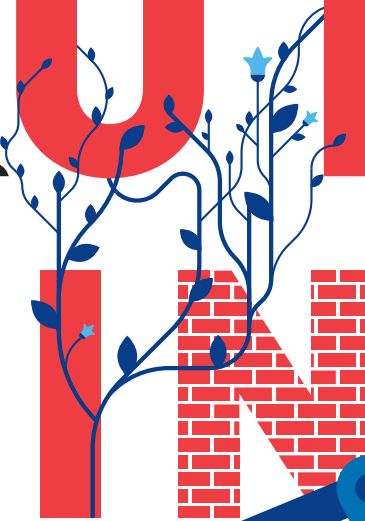
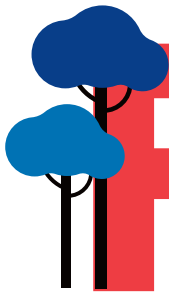
MANU

FUTU

RING

Слово кураторок

MANUfaktura + FUTURum
мануфактура майбутнього

Якщо мати велику ідею, то за один фестиваль можна встигнути зробити для міста те, на що зазвичай потрібно три роки. Так три роки тому, під час школи CANactions, з'явився «Сеанс Міського Сканування».

Фестиваль відбувається раз на два роки, після довгих та ґрунтовних досліджень. Тема цьогорічного фестивалю звучить як MANUFUTURING. Це вигадане слово, проте з невідгаданим змістом.

З минулого року MetaLab оселилася на діючому заводі «Промприлад» з 113-річною історією, в постіндустріальному районі з багатьма викликами. Після досліджень заводу ми не могли не почати думати про майбутнє виробництва тут. Увесь простір заводу «Промприлад» досі живий і добре пов'язаний з містом. Тоді як інші проекти справді починають усе спочатку, тут у нас є можливість зберегти тяглість між живою промисловою спадщиною та новаторством.

Сучасні міста стикаються зі складними соціальними, екологічними та економічними труднощами: з'являються нові форми технологій та бізнес-моделей, змінюється клімат, змінюються демографічна ситуація. У цьому контексті потрібна добре обґрунтована дискусія про те, що може запропонувати місту виробнича база і чого вона може допомогти нам досягти у майбутньому. Івано-Франківськ перебуває в точці, коли ми все ще можемо дати відповідь на ці питання, перш ніж зробимо помилку й доведеться повертати назад.

Тому для нас цьогорічний фестиваль Сеанс Міського Сканування є платформою для дискусії про MANUFUTURING — майбутні форми виробництва в містах.

Концепція газети — Ольга Перехрест та
Анна Кузишин
Головна редакторка — Ольга Перехрест

Дизайн та ілюстрації — Даша Заїчанка
www.dashaza.com

Друк — ТОВ Буковинський видавничий дім

Анна Пашинська

«Промприлад.Реновація» планує розвивати місто, регіон і країну. Але як він вплине на район навколо — досі питання. Джен-трифікація в цьому проекті неминуча, та один з методів її пом'якшити — долучити до співтворення різні спільноти міста. Це стало нашою першочерговою задачею у цій масштабній ініціативі.

Та чим більше ми вивчаємо контекст та поринаємо в роботу з різними групами населення, тим більше згадується плакат 1968 року від французької студії Atelier Populaire: «Я беру участь, ти береш участь, ми беремо участь, ви берете участь, вони отримують вигоду». Все більше замислюємося над тим, що ж таке партисипація: інструмент для формування демократичного суспільства чи інструмент пом'якшення конфліктів?

У рамках фестивалю ми хочемо переосмислити партисипацію у міському просторі через урбаністичну резиденцію «Ми ніколи не самі» (WE ARE NEVER ALONE). Спостерігаючи за містом, досліджуючи його, учасники резиденції виявлятимуть соціальні зв'язки, які тут вже існують. Вони можуть встановити непередбачувано нові або ж взагалі дійти висновку, що треба просто залишити мешканців в спокої.

Користуючись моментом, ми хочемо створити альтернативний простір для спільноти району та міста — відкритий цех. Але чи зможуть ці простір і спільнота перерости у щось більше?

Цей експеримент ми розпочинаємо цією газетою, розвиваємо воркшопами, публічною програмою та мистецькими та архітектурними проектами в районі під час фестивального місяця, а закріпимо на симпозіумі.

Ми окреслили територію району, ґрунтуючись на його розташуванні, основних магістралях, соціальній інфраструктурі. Так на мапі виник квадрат, близько 30% якого займає індустріальна забудова. У цьому районі поруч розташовані особняки Німецької колонії XIX ст., польські модерні вілли 1930-40-х, радянські робітничі поселення 1960-х, перші «зразкові» для міста «хрущовки» та сумнівні сучасні багатоповерхівки. Тут є школи, дитячі садки, бібліотеки, університети, коледжі та медичні установи. Так ми отримали майданчик для фестивалю, а також тестову модель району. Таким чином ми хочемо випробувати програму децентралізації на рівні міста. Адже у Івано-Франківську, на відміну від Львова чи Києва, немає поділу на адміністративні райони.

Одним із перших кроків у вивченні факторів, які впливають на автономність та особливості формування районної ідентичності, був проект FutureLab у партнерстві з технічним університетом Кайзерслаутерн (Німеччина). Один із важливих його пунктів — розширити вже напрацьовані функції ревіталізованого «Промприладу», щоб ще краще інтегрувати його в район. Результат роботи — стратегія розвитку району на найближчі 20 років, така собі інструкція до майбутнього, яку ми представимо під час фінальних днів фестивалю.

Ця газета — ваш провідник в світ MANUFUTURING. Тож зустрінемося у ньому, аби разом досліджувати місто, експериментувати й планувати — і дискутувати про це у товаристві відважних містолюбів.

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНСЬКИЙ
КУЛЬТУРНИЙ
ФОНД

**CULTURE
BRIDGES**

Креативна
Європа
Україна

Centrum für internationale
Migration und Entwicklung
eine Arbeitsgemeinschaft
aus giz und

METALAB

ТЕПЛЕ МІСТО*

МІСТОДІЯ

INSHA
OSVITA

Комуналка
Івано-Франківськ

PROMPRYLAD
RENOVATION

куфер

західний полюс

РЕПОРТЕР

УЛ: КАРПАТИ

Газета випущена в рамках фестивалю Сеанс Міського Сканування 2019 за підтримки USAID та Українського культурного фонду. Зміст статей є винятковою відповідальністю авторів та не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США. Позиція Українського культурного фонду може не збігатись з думкою авторів.

Урбаністичний фестиваль «Сеанс Міського Сканування» — проект платформи «Тепле Місто».

Підтримати проект та інші ініціативи «Теплого Міста» можна на офіційному сайті організації:

www.warm.if.ua

Міста для життя/ міста для виробництва

Як нова хвиля індустріалізації
змінює міське життя

6

Спільна справа

Хто працює на «Промприладі»
та по сусідству

12

Плекаймо diversity

Як стосунки в суспільстві
допомагають економіці

16

Другий шанс

Як і навіщо міста ревіталізують
занедбані об'єкти

20

Децентралізація міста

Як працювати з районами

26

Скануючи район

Що можна знайти на мапі
довкола «Промприладу»

30

Право на місто

Що таке партисипація

34

Від конфронтації до сумніву

У чому сила й слабкість
партисипативного мистецтва

38

Форпости діджиталізації

Що таке фаблаби і чому вони нам потрібні

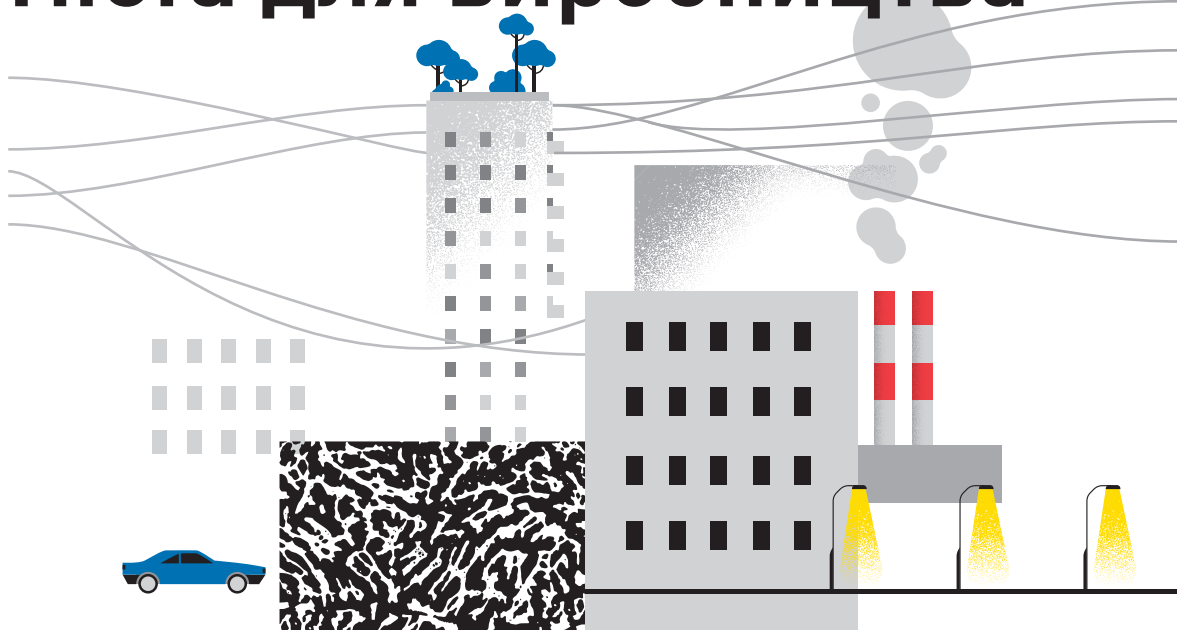
42

Відкрийте цех!

Місце, де чекають на майстрів,
студентів та фестивальників

46

Міста для життя/ міста для виробництва

Виробничий потенціал міста впливає на те, як це місто живе. Підприємці керують бізнесом, міська влада керує міським розвитком. Між цими містоутворюючими «китами» плывуть мешканці міст, які формуються у косяки громадянського суспільства. До того ж, вони ще й є споживачами результатів цього виробництва. Довкола цього трикутника «бізнес — влада — споживачі» й утворюються різноманітні комбінації співпраці і взаємодії у міському середовищі.

Міста розвиваються, бізнеси працюють — регулярно переживають економічні спади, оговтуються і знову виходять на пік прогресу. Природа ринку, а також здорова конкуренція задають умови існування і темп компаніям. З кожним днем виробництва стають складнішими, залучають нові технології, створюють нові робочі місця. Але в той самий час компанії рухають міста все далі у лідерстві споживання електроенергії та забрудненні навколишнього середовища.

Підвищення споживання енергії та стрімке зростання забруднення у місті є похідними від підвищеного інтересу у місті, міських площах та квадратних метрах. Усі прагнуть до міста. Частково завдяки такому інтересу ми спостерігаємо джентрифікацію — процес витіснення менш прибуткових та фінансово успішних груп і форм міста і заповнення найліпших міських типологій високовартісним житлом. Традиційні майстерні у просторих дворах в один момент вже не в змозі орендувати це приміщення і тому покидають місто у пошуках більш доступних варіантів на околицю або і зовсім в сільські зони.

В багатьох містах Західної та Центральної Європи вже відчули необхідність відреагувати на цю тенденцію: розбавити цей «розчин» дорогого житла і повернути сталі і ощадливі виробництва до різних районів міст.

Міста нової індустріалізації

Чим далі, тим більше людей житиме у містах. Тож населені пункти будуть все сильніше навантажені людським прогресом. Над оптимізацією міських процесів і їх трансформацією працюють цілі відділи аналітиків. Серед викликів міст майбутнього є повернення виробництва, нові ланцюги споживання продуктів та виробів, екологічність та економічність виробництва, а також нові робочі місця у нових або перепрофільованих виробництвах.

Міста не припинять рости й розвиватись. І як раз виробництво дозволить збалансувати різні соціальні групи мешканців, а також зіграє на користь локальної економіки.

Зараз світ переживає розквіт фази індустріалізації 4.0. Це еволюційне продовження її попередніх версій, коли людство покроково переходило спершу до мануфактур, потім до заводів. Згодом виробництво переправлялося за океан в гонитві за оптимальною собівартістю продукції. Індустріалізацію 4.0 ще називають ре-індустріалізацією, бо вона повертає виробництво назад, у міста, але у новому вигляді. Її девіз — збалансувати використання міського простору, знизити забруднення від виробництва, створити нові робочі місця. Залишається питання: яким має бути виробництво, щоби менше забруднювати простір довкола?

У такому вигляді індустріалізація та її успіх залежні від стимулювання відповідними міськими політиками, адже сферу міського виробництва, як і будь-яку сферу ринку контролюють закони бізнесу. І якщо модель недосконала чи неспроможна, то рано чи пізно її запросять «на вихід». Із міста або з країни.

Нове виробництво на території міст

Із прогресом світової економіки поступово з'являються нові формати і форми виробництва. Так виникають нові для нас «індустріальні парки», «крафтове виробництво», «фаблаби». Це і є приклади нового виробництва у містах.

Перспективними і бажаними виробництвами для міста є:

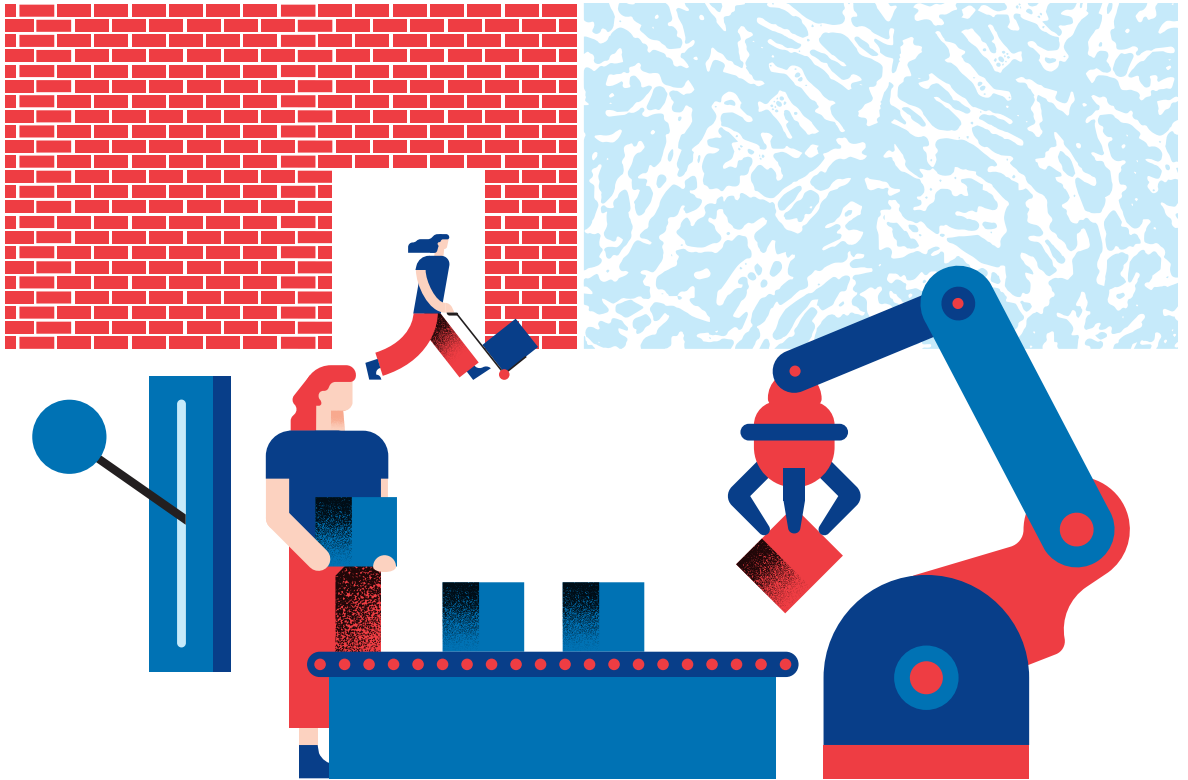
- ті, що трансформують фізичний матеріал. Наприклад, меблеві майстерні, скульптурні бюро, ательє, створення декорацій і оформлення просторів.
- ті, що залучають фізичну працю, інструменти, машини. Наприклад, майстерні з ремонту побутової техніки, ювелірні лавки, ремонт годинників.
- ті, що створюють фізичний продукт як переробка відходів на нові вироби.
- ті, що зосереджуються на виробництві як на основній частині бізнесу і виготовляють лімітовану серію продуктів — наприклад, чоловічі костюми формату bespoke.

Варто зважати, що збалансована, стала форма нового виробництва не виникає самостійно на порожньому місці. Усе нове або впливає з попередньої історії, або є результатом тривалих пошуків та цілеспрямованої підтримки.

Коли мова йде про те, щоби заповнити вакантні куточки новими майстернями чи цехами, важливо пам'ятати, що в основі цих проектів має бути ідея — конкурентна та перевірена на ринку міста чи країни.

Наприклад, відкриваючи нове технологічне виробництво сиру в куточку Галичини потрібно зважати на загальний стан сироваріння та молочної галузі на рівні регіону або країни. Але до того ж варто проаналізувати схожі кейси на глобальному рівні — Швейцарія, Нова Зеландія і почерпнути звідти корисні деталі. Та, перш ніж стартувати на повну, інколи корисно перевірити зменшену модель такого виробництва.

Особливістю виробництв сьогодні є глибока аналітика ринку, для якої застосовуються різноманітні підходи, як value engineering та target costing. Перший підхід про аналіз виробництва по складовим — маркетинг, логістика, розробка продукту та інші — на предмет відповідності кращих гравців ринку в кожній сфері. Target costing принцип полягає у виконанні якісних

продуктів у чітко заданій собівартості. Такі принципи задають напрямки пошуку технологій, ціноутворення. Так, якщо виробництво попрацює над дослідженням ринку, воно зможе зайняти своє місце і не закритися через півроку через брак попиту чи зависоку ціну.

Так, є індустрії і компанії, які дозволяють собі «валити дурня» певний час за власні чи інвестовані кошти, поки стане ясно реальний стан речей. А цей час настає рано чи пізно.

Будь-яке виробництво, яке не живе за законами планової економіки, потрапляє у середовище конкуренції. В XXI столітті цілком вірогідно, що маленький бізнес із України в певний момент почне конкурувати за ринок з іншими країнами, наприклад, із Китаєм. Сьогодні ринок вже не живе за принципом найменшої собівартості. Хоча

й досі є галузі, які самознищуються через деструктивну поведінку гравців — якість товарів не підвищується, а навпаки падає (наприклад, ринок побутових товарів, сільське господарство, агробізнес). Натомість більше уваги зосереджується на тому, як придумати кращий механізм виготовлення чи функціонування продукції — тобто, на інжиніринг. В цій ситуації особливу роль відіграють новітні технології та ІТ рішення.

Останнім часом популярнішою стає думка відновити виробництво радянських заводів. Але треба врахувати, що ці заводи були створені для планової і неконкурентної економіки і від початку були неспроможними без втручання держави.

У 1990-х українські виробництва за рівнем розвитку й технологій були на рівні 1970-х західного світу. В 1990-х процес

перебудови в Україні можна було налаштувати, передавши їх за «умовний долар» приватним інвесторам, які були б спроможні перебудуватися у виробничу систему західних країн. І приватизація промислових об'єктів дійсно відбулася, але лише одиниці змогли вивести ці виробництва на наступний рівень. Для решти момент було втрачено і тепер розрив у виробничій технології вже складає 40-50 років.

Щоб повернутись арену ефективного виробництва вже не достатньо впровадити ефективні практик як то lean менеджмент (ощадливе виробництво) або agile принципи (принцип гнучкого реагування в стратегії та в проектному менеджменті), необхідна ефективна та інноваційна ідея. Саме завдяки цьому кроку бізнес чи виробництво можуть вирватися, нехай і ненадовго, в лідери певної ніші і зайняти частину ринку.

Хто може здійснити трансформацію?

Європейські та українські міста мають чимало промислових зон, що випали з порядку денного. З іншого боку, ці зони займають чималу площу, яка може складати чверть, третину чи навіть половину міських територій. Інтуїтивно хочеться запропонувати переобладнати або модернізувати ці промислові об'єкти і спрямувати їхню активність на задоволення потреб сфер економіки, які щойно з'явилися або які можуть повернутися.

З прагматичної точки зору успіх такої ініціативи буде залежати від кількох факторів. Узагальнюючи їх можна згрупувати за трьома напрямками:

1. Підтримка міської адміністрації не на рівні конкретного кейсу, а на рівні міської політики і створених умов
2. Практичність і реалістичність розміщення бізнесу в місцях, що спеціально відведені для нового виробництва.
3. Взаємодія з ринком, оригінальна ідея, досконалий менеджмент

Розберімося поступово. По-перше, локальна адміністрація в рамках власних повноважень може визначити пріоритетні для міста типи виробництв. Для них можуть відводити території старих заводів, закинуті локації недалеко від середмістя, вакантні офіси або місця в об'єктах змішаного використання.

Якщо міська адміністрація матиме послідовну стратегію, вона може активніше конкурувати за вільні ділянки, які є у приватній власності

Нові виробництва можуть співпрацювати з локальним ринком і таким чином суттєво здешевлювати комунальні витрати, витрати на логістику і складування і ставати конкурентним регіональним та національним гравцем.

Серед бажаних для міста виробництв є креативні індустрії. У травні 2019 року Міністерство культури України визначило перелік професій, що вважаються креативними індустріями і тому вже можна чітко виділяти виробництва, які на них працюють або обслуговують. У місті вони можуть проявлятися у вигляді майстерень макетування, ремісничих точок, типографій, ательє тощо. Проте це лише частина нового виробництва

Ефективність у прийнятті таких виробництв на різних об'єктах переважно залежить від наявності відповідних комунікацій та їх потужностей, орендної ставки та від швидкості адаптації функціонального призначення тої чи іншої території під потреби виробництва.

Мало просто знайти цех. У ньому має бути достатньо води і електрики, ціна оренди має дозволяти встановити конкурентну ціну на продукт конкурувати ціною продукції та перш за все потрібно мати право розмістити в цьому приміщенні, де колись була редакція локальної газети або склад, своє виробництво.

По-третє, навіть за умови виконання перших двох пунктів, виробництво не буде сталим і успішним без відповідної моделі і менеджменту.

Сьогодні у світі та безпосередньо у східноєвропейських країнах зокрема не стоїть питання створити додаткові майданчики для виробництва. Завантаженість світової промисловості ледь перетинає позначку у 50%. Загалом, це значить, що кожен другий, а інколи навіть два із трьох, заводів або виробництв не працює. Тож, повертаючись до початку: щоби продукт був конкурентним — йому потрібні інноваційні технології та непересічна ідея.

Такі виробництва та інновативні стартапи мають виникати системно, щоб створити новий прошарок виробництв, які перейшли на наступний рівень індустрії. Такого ефекту досягають, наприклад, завдяки системним інвестиціям в стартапи або в інноваційні центри, що вирощують нові продукти і сервіси. В Китаї, Франції, Польщі такі інвестиції вимірюються десятками та сотнями мільйонів доларів.

Прикладом інноваційної стартап-системи в Україні є київський Unit.City, в якому зосереджені низка корпоративних інкубаторів та акселераторів, IT академія, фаблаб та ще немало резидентів. На базі колишнього мотоциклетного заводу вирішили не продовжувати історичне виробництво, а зосередилися на культивуванні інноваційної екосистеми.

Без системної підтримки міста локальним виробництвам складно, особливо на початку роботи. До того ж міські виробники не завжди об'єднуються в асоціації, голос яких беруть до уваги. Тому часто локальних виробників можуть просто не чути. За аналогією до екосистем стартапів, локальні виробництва мають отримувати системні інвестиції, а ринок праці — постійно підігріватися новими навичками та відповідною освітою.

Адже сучасні робочі моделі виробництва є більше інтелектуальними, аніж чисто виробничими. Замість серійного випуску доступних мотоциклів на мотоциклетному заводі можуть працювати кілька мікровиробництв, які обслуговуватимуть макетну майстерню

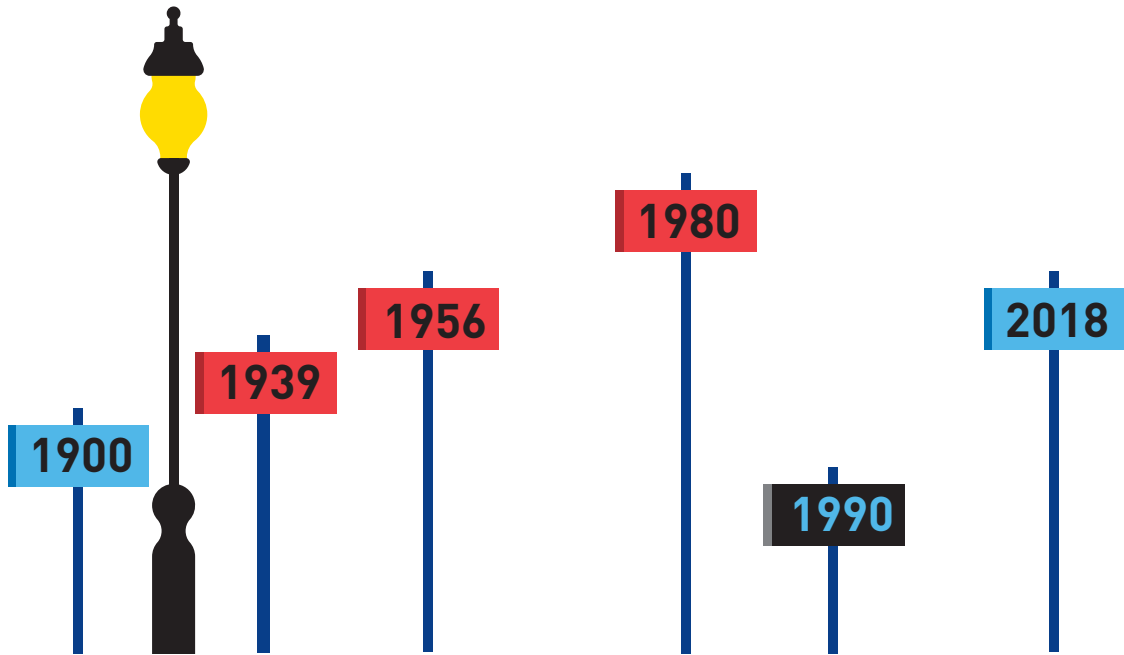
для архітектурних бюро міста. Це істотно зменшує кількість шкідливих викидів у межах міста, змінюється аудиторія. Тепер це не масмаркет, але кожен охочий студент, архітектор чи ціла компанія може скористатися послугами такої майстерні.

Звісно, є ілюзорна картинка, як у міста повернуться ремісники, схожі на наших дідусів, і з душею майструватимуть під звуки радіо. По сусідству працюватиме крафтова пекарня, а через дорогу майструватимуть декорації для локального театру. Але реальність полягає в тому, що за рахунок автоматизації та впровадження нових технологій такі виробництва дуже часто виявляються неконкурентними. Тому в цьому випадку стати як усі не означає перемогти і зробити крок вперед. Наслідуючи існуючі відкриті моделі, вже важко стати унікальним.

Зрештою, успіх виробництва у місті залежить від командної гри: бізнесу, муніципалітету, інвесторів, дослідників, інноваторів, різних локальних спільнот. Тобто, у випадку успішного, рівномірного й різноманітного розвитку місто матиме не тільки дороге житло у центрі, але збалансовані райони із змішаними типами активності. Тож це дозволить не протиставляти, а поєднувати — життя у місті з його виробництвом.

Спільна справа

Хто працює на «Промприладі» та по сусідству

У районі «Промприладу» щось виробляють уже понад 100 років. На початку 1900-х тут діяло кілька виробництв. Фірма «Край» виготовляла вуличні ліхтарі, залізничні гальмівні колодки, приводні пристрої для млинів та інше. «Фама» спеціалізувалася на литві та його обробці, і каналізаційні люки від цього виробника ще й досі можуть трапитися під ногами під час прогулянки Франківськом. Третім відомим підприємством була ваго-механічна фабрика Вацлава Майора, де виготовляли та ремонтували ваги.

Після 1939-го виробничі потужності були націоналізовані. Під час Другої світової війни промислові об'єкти зазнали руйнації, але згодом — підйом: у 1956 році вагономеханічне та машинобудівне виробництва об'єднуються у Станіславський машинобудівний завод. Згодом він кілька разів змінить назву

і перекваліфікується на приладобудування, зокрема виробництві газових лічильників, манометрів, електронно-обчислювальних приладів для нафтової та газової промисловості, а потім і товарів народного вжитку.

Пік «Промприладу» припадає на 1980-ті: тут є до п'яти тисяч працівників, а продукцію експортують у 26 країн. У 1990-х виробництво занепало, адже пристосуватись до вимог вільного ринку виявилось непросто. На «Промприладі» збереглася незначна частка виробництва. Нині тут випускають лічильники для обліку газу й нафтопродуктів, манометри.

Поштовх вже новим видам виробництва дав проект «Промприлад.Реновація», що стартував 2018-го. У старих заводських стінах скоро з'явиться лабораторія для виробничих експериментів, уже працює низка креативних виробництв, де виготовляють

оригінальні аксесуари, відеоконтент, друковану продукцію тощо.

Нові підприємства, як і сто років тому, працюють і поруч із «Промприладом», тож йдемо знайомитися з місцевими виробниками.

**Юрій Дубленич,
управляючий компанії «ДубКо»:**

Хто такі «ДубКо». Компанії «ДубКо» понад 15 років. Все починалося з маленького офісу і двох власників: Андрія Дубленича і Василя Коберницького. З їхніх прізвищ і склалась назва компанії.

Це — прототип сімейного бізнесу. Чимало працівників упродовж багатьох років залишаються в компанії, де «виростають» від вантажників до завідувачів складу, від продавців до майстрів чи менеджерів. Наприклад, один із перших продавців компанії нині є її

комерційним директором.

Зараз в офісі та на виробництві працює до 50 людей. Серед великих замовників: «Арс Буд», «Пасаж Гартенберг», готель «Фоміч», багато інших готелів у Буковелі, різні компанії. Давно співпрацюємо з Chicken Hut. У нас дуже добрі зв'язки і нам приємно, що цей наш бізнес-партнер стрімко розвивається — і ми ростемо разом.

Складові успіху. Не побоюся сказати, що на цей момент компанія «ДубКо» є лідером з виробництва меблів в Івано-Франківську. Ми розвиваємося завдяки правильній стратегії — інвестуємо оборотні кошти у виробництво, його поліпшення та розширення. У нас є свої пильні центри зі сучасним обладнанням (в Україні таких центрів близько 20). Якщо більшість порізкок проводиться на форматно-розкрійному верстаті — і розкрійник безпосередньо вручну працює з ме-

блевою плитою, то пильний центр дозволяє автоматизувати процес — працівник лише подає матеріал, задаючи відповідну програму. Це забезпечує високу точність порізки, дозволяє швидко виконати великий обсяг роботи. За останній рік ми також придбали новий німецький верстат, що дозволяє автоматизовано робити високоякісні отвори у виробках. Маємо конструкторське бюро, де за побажаннями замовників створюють проект, нарізають всі заготовки під меблі, надають план-схему для збірки — і клієнт отримує свій «конструктор».

Якість для нас важлива, адже це запорука гарантій, яких потребує кожен замовник.

Близьке за духом. Про завод «Промприлад» у мене особливі спогади: моя бабця працювала в парасольовому цеху. Пам'ятаю, як вона виходила за мною на прохідну і забирала до себе. Це історично важливе місце для Івано-Франківська — центр промислового розвитку, продукцію якого свого часу знали на всьому пострадянському просторі. Мені було сумно бачити, як в останні десятиліття завод перетворюється на руїни, тому приємно, що тепер «Промприлад» отримав друге життя.

**Юрій Чабан,
співзасновник і керівник
компанії «Бетон Прайм»:**

Спогади про район. Я з цього району: народився і провів дитинство в сусідньому із «Промприладом» будинку — №29. Навчався у 21-й школі, яка поруч. Тут я знаю кожен двір, як облуплений, знаю людей. Пам'ятаю часи, коли навпроти заводу була цегельня, деяких будинків, які нині є біля «Промприладу», не було. В кінці 1980-х — на початку 1990-х не існувало вулиці Мельника: там були хащі та ґрунтова стежка (не зовсім безпечна). Вулицю Мельника проклали спеціально для тролейбусного маршруту, аби розвантажити нинішню Коновальця. У роки мого дитинства дуже популярним було озеро поруч із «Промприладом». Я там двічі ламав

руку, один раз ногу. Бачив, як діти провалювалися в ополонку. Ми там грали хокей, їздили на лижах. Узимку на озері одночасно могло було більше ста дітей — як мурашки. Щодо «Промприладу», пам'ятаю, як щоранку люди йшли на завод. Але це була закрита територія, тож нам було невідомо, що тут і як. Ми тільки знали, що тут виготовляють парасолі (їх тоді багато де в місті продавали), а також лічильники.

По сусідству. Компанія «Бетон Прайм» розташована на вулиці Ребета, недалеко від «Промприладу». Нам два роки. Ми спеціалізуємося на виробництві вуличних меблів та проведенні робіт з благоустрою територій. Співпрацюємо з місцевими комунальними службами, міськрадою Івано-Франківська: робимо на їхнє замовлення елементи вуличної інфраструктури. Один із наших останніх великих проектів — виготовлення і монтаж вуличних меблів для реконструйованих площі Міцкевича і вулиці Лесі Українки. Працюємо і для району «Промприладу»: виготовляємо елементи для місцевих дитячих, спортивних майданчиків. Наприклад, ми у 2017-му проектували і реалізовували сквер на Сахарова, 30, що якраз навпроти «Промприладу». А зараз у подвір'ї цього будинку триває реконструкція — теж робитимемо меблі для двору.

Типове і ноу-хау. Ми пропонуємо вироби з бетону, металу і дерева. Серед найпопулярніших бетонних виробів — тенісні столи. Такий стіл порівняно з металевим чи дерев'яним аналогом не боїться атмосферних впливів упродовж цілого року, не потребує догляду. Такі вироби популярні для фану, гри. У Франківську їх є понад 20. Більше 15-ти — у Хмельницькому, близько 5-ти у Львові, 2-3 у Тернополі, зо 5 в Києві. Зараз готуємо на Черкаси і Полтаву. Тенісний стіл із бетону — наше ноу-хау, яке ми спроектували. Ми також виготовляємо металеві елементи для вуличних меблів, як лавки, крісла, столи, паркувальні стовпці, лазанки і фігури для дитячих майданчиків. Для есте-

тичного вигляду обробляємо їх деревом, тут уже співпрацюємо із субпідрядниками, яких в регіоні чимало.

Позитивні зміни. Раніше — в радянський період, у 1990-х — вуличних меблів для потреб міста спеціально не робили. Тоді функцію наповнення дворів, вулиць, парків покладали на комунальні підприємства, які обслуговували ці зони. Ці КП, як правило, робили різні елементи вуличної інфраструктури (урни, квітники, ліхтарі, стовпці) самотужки. Якщо щось серйозніше, шукали виробників, але таких було дуже мало. За останні роки ситуація змінилася: ринок вуличних меблів розвивається. Хоча у Франківську конкуренція не дуже висока: для деяких виробників це супутній напрям, для інших, як забудовники, — складова їхніх більших проектів. Проте сучасний підхід все ж передбачає залучення спеціалізованих компаній, із досвідом. Забудовники надають свої проектні рішення, з якими ми вже працюємо. Хоча є певні позитивні зрушення, але загалом наразі важко переламати підхід забудівників, міських керівників і донести, що благоустрій не має фінансуватися за залишковим принципом. Ми переконуємо замовників, що елементи благоустрою є важливі, є повноцінною складовою проектів, мають бути якісні, що не варто економити, бо це буде недобре для жителів, виглядатиме дешево і псуватиме середовище.

**Наталка Найда,
керівниця проектів Shufliа та Bukvica,
засновниця проекту «Дрібнота»:**

Про проекти. Bukvica — це пошиття футболок, світшотів та послуги шовкотрафаретного друку. Shufliа — це сімейна мануфактура з виготовлення аксесуарів зі шкіри. Ми працюємо вже 10 років, і завжди намагалися бути відкритими.

Нині майстерня Shufliа розташовується на пілотному поверсі проекту «Промприлад.Реновація». До нас часто заходять: деколи спеціально, деколи випадково хтось із від-

відувачів «Промприладу.Реновації». Людям подобається, що можна подивитися, як виготовляються речі, можна зробити індивідуальне замовлення. Мені б хотілося, щоб у майбутньому наша майстерня перетворилася на R&D-цех, де дизайнери, продакт-дизайнери могли б проектувати, а виробництво було б деінде. Крім Shufliа, на «Промприладі» функціонує ще один наш проект — дитячий простір «Дрібнота». Для мене важливо бути в цьому середовищі — це можливість спілкуватися з працівниками, тримати руку на пульсі.

«Ноїв Ковчег» і його люди. Перебування на «Промприладі» — це для нас можливість і доступ до знань, ресурсів, інформації, колаборацій на перетині різних сфер, а це те, чого вимагає сучасний світ. Класно, що тут є урбаністична платформа MetaLab, де можна проконсультуватися стосовно дизайну, що є IT-фахівці, як Андрій Черніков, з котрим можна поговорити про технологічні штуки, бухгалтери, з якими можна порадитися щодо звітності, і бар, де ввечері в п'ятницю можна випити негрони. Тут класні люди, і немає випадкових: сюди не всі доходять — і це круто. Деколи є відчуття, що ти живеш в ідеальному світі — в бульбашці (я називаю «Промприлад.Реновацію» «Ноевим Ковчегом»), але, з іншого боку, такі середовища допомагають рухатися вперед, створювати щось нове.

**Історична інформація з книжки «Сто років історії — сто років праці...» авторства Б.Гавриліва та М.Головатого (Івано-Франківськ: Тіповіт, 2005), а також з дослідження історії «Промприладу», проведеного ГО «Інша Освіта».*

Плекаймо diversity.

Як стосунки в суспільстві допомагають економіці

Щодня ми пролітаємо через потік інформації про різноманітні технологічні досягнення та інновативні компанії. Весь цей прогресивний хаос можна, насправді, легко структурувати, якщо зрозуміти, що більшість з цих інновацій відносяться до циркулярної економіки, яка мінімізує використання людських та природних ресурсів. І хоча тема економіки мало кого по-справжньому цікавить, змінами в ній варто цікавитися. Ще краще — їх генерувати.

Більшість країн світу зараз вимірюють успішність своїх економік інструментом, який запропонував економіст Саймон Кузнець, котрий виріс у Рівному та згодом навчався у Харківському економічному університеті. Кузнець запропонував концепцію ВВП американському конгресу на початку 1930-х років для попередження наступних Великих депресій. Тобто, зараз людство,

з усіма його гіперлупами та біткоінами, вимірює власну ефективність інструментом, який сформулювали ще до винаходження кулькової ручки і за 40 років до відправлення першого електронного листа. До того ж, сам професор і Нобелівський лауреат Кузнець застерігав щодо обмеженості цього індексу як виключно вимірюючого дохід.

Якщо уявний Микола з Верховини купить у місцевому мисливському магазині українську рушницю і підстрелить з неї сусіда Сергія, а той потім довго лікуватиметься у місцевій лікарні, то ця вся історія буде врахована в ріст ВВП Івано-Франківської області та України загалом. На більш глобальному рівні — ті ж протиріччя. Якщо компанія забруднила річку під час виробництва, а потім ту воду очистили за бюджетний кошт — обидві транзакції будуть йти «в плюс» до ВВП. Хоча для екології результат у кращому

випадку буде 0. Природна чи техногенна катастрофа — і пов'язані з нею витрати — теж є позитивними новинами для ВВП. Список видакуватих прикладів можна продовжувати довго.

Чимало науковців закликають вимірювати життєдіяльність країн індексами, що доповнюють ВВП. Скажімо, GPI (Genuine Progress Indicator або Індикатор справжнього прогресу), крім економічних показників вироблених та спожитих благ, враховує також соціальні та природоохоронні дані. Наприклад, віднімається вартість дорожньо-транспортних пригод та витрати часу на добирання до роботи. Водночас додається вартість домашніх робіт, батьківська опіка та волонтерство. Пропозицій щодо змін вимірювання є чимало. Їхня актуальність та популярність буде лише зростати — про це активно говорять академіки, ООН та Світовий економічний форум.

Модель, яка має замінити сучасну лінійну економіку «безвідповідального виробництва та споживання» називається «циркулярною» — з філософією повторного, ефективного та раціонального використання ресурсів. Ця ідея не нова. Радше навпаки, бо вона копіює механізми з природи, де одні організми є частиною життєдіяльності інших. Така філософія набирає популярності на всіх континентах, особливо в мегаполісах, які задають світові тренди. Нещодавно проходив у Лондоні повз два ресторани, розташовані поруч. Один з них, вегетаріанський, мав чергу на вулиці. Інший, стейк-хауз, стояв порожнім. Лише офіціанти сиділи в телефонах. Світові виробники мінеральних вод почали перехід до використання пластику, що легко розкладається: Highland Spring вже використовує такі півлітрові пляшки, а Evian пообіцяв повністю перейти на екологічний пластик до 2025-го. Навіть українська мережа супермаркетів «Сільпо» закликає покупців не користуватися разовими поліетиленовими пакетами.

І чим відчутнішими будуть зміни клімату, тим більше буде мотивацій для людства

діяти відповідально і вимагати змін.

Компанії швидко підхопили тренд на свідоме споживання. VIGGA пропонує батькам немовлят підписку на одяг: коли діти виростають з певного розміру, вбрання легко можна замінити. Timberland використовує для виробництва взуття старі шини, а Pharrell Williams почав виробництво одягу з пластикового сміття з океану. Окремим трендом є розбірні механізми, які не треба викидати після користування — лише замінити потрібні деталі. Gerrard Street виробляє навушники, в яких 85% компонентів використовуються багаторазово (щороку 15 тисяч тонн навушників потрапляє на звалище). Нідерландський стартап Fairphone виробляє з перероблених металів прозорі смартфони, які можна оновлювати та ремонтувати власноруч.

Сталеливарна індустрія намагається максимізувати використання побічних продуктів і таким чином зменшити видобування нових ресурсів та знизити собівартість. Адже під час виробництва однієї тонни сталі з'являється додатково 600 кг інших матеріалів: шлак, пил, шлам, а також вуглець, тепло і газ. Виробники автозапчастин у французькому Шуазі-ле-Руа вже півстоліття використовують зворотній логістичний ланцюг для збору та реконструкції старих деталей. Такі запчастини коштують на 30-50% дешевше для споживачів, а для їхнього виробництва використовують на 80% менше електроенергії, на 88% води, на 92% хімічних продуктів та залишають на 70% менше відходів. А китайський онлайн магазин JD.com протягом наступних трьох років планує розробити систему збуту вживаних смартфонів з гарантованою високою якістю.

На державному рівні циркулярна економіка теж стає популярною. Китай ще у 1990-ті роки зрозумів її важливість. Закон 2008-го року «Про промоцію циркулярної економіки» остаточно зафіксував цей напрямок офіційної політики КНР. Завдяки цьому Китай прославився проривом у послугах з шерінгу

автомобілів та велосипедів. А у китайському місті Суджоу задля продовження ліцензії на ведення бізнесу ресторани повинні віддавати органічні відходи лише визначеній утилізаційній компанії. Мілан теж випустив «Настанови щодо продовольчої політики на 2015-2020», які включають цілий комплекс боротьби з марнуванням продуктів харчування.

Але економіка замкнутого циклу — не лише про утилізацію відходів чи відновлювальну енергетику. Вона, скоріше, про зміну мислення. Ми страшенно залежні від соціуму довкола, але часто ігноруємо важливість збереження та розвитку зв'язків у ньому. Науковці переконані: ізоляція та несприятливе оточення негативно впливають на здоров'я. Найтриваліше дослідження людського щастя, яке провів Гарвардський університет, показує, що головним фактором щастя є якість стосунків людини з родиною, друзями та громадою. Згідно з дослідженнями університету Брігама Янга, відрив від соціальних зв'язків скорочує тривалість життя як паління 15 сигарет на день і є більш небезпечним, ніж фізична неактивність та забруднене повітря. Американська режисерка-документалістка Голлі Морріс, в свою чергу, дослідила, що сільські мешканці Чорнобильської зони відчуження, які повернулися на забруднену радіацією і небезпечну для життя територію після вибуху на ЧАЕС, живуть в середньому на 10 років довше, ніж ті, хто не повернулись і намагались інтегруватися в соціум у нових містах.

Звучить досить загально, але чи не достатньо нам прикладів з власного життя? Відомі представники світу фінансів погоджуються з науковцями: «Чи люблять вас у відповідь люди, які вам небайдужі?», — саме так сформулював визначення успіху мільярдер Ворен Баффет.

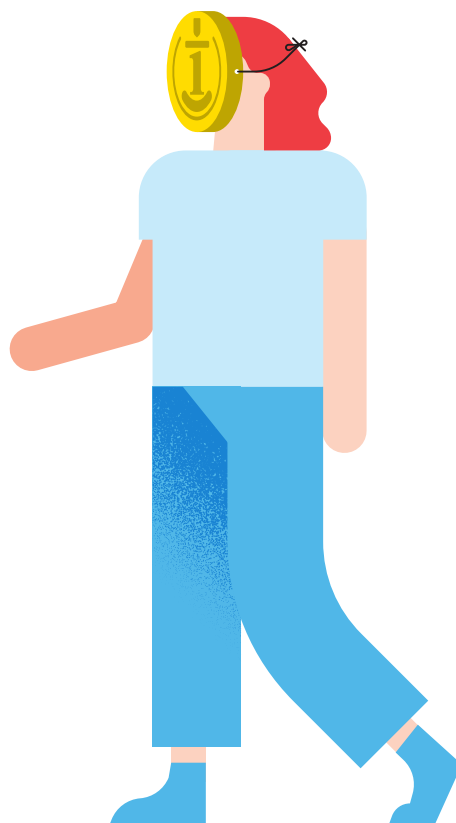
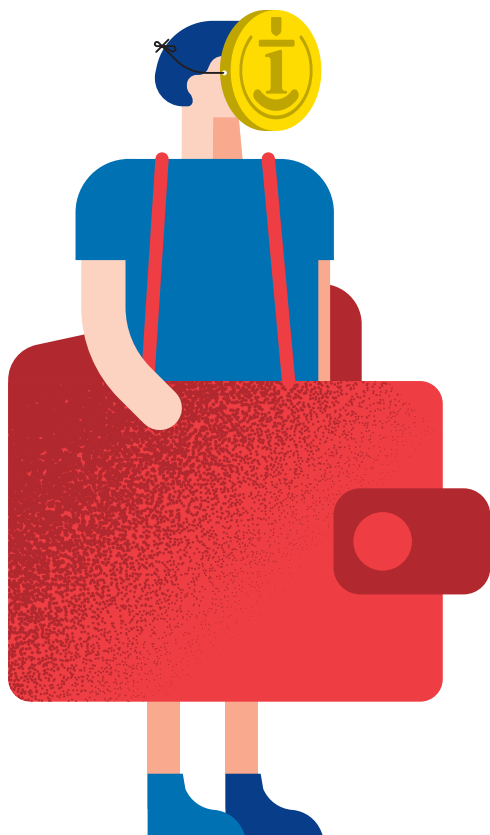
Циркулярна економіка — це, перш за все, про гармонію в соціумі. ВВП не замірює цінність допомоги сусідки, яка принесла ліки з аптеки чи незнайомця, який допоміг

виштовхати застрягле авто. Згідно з минулорічними дослідженнями Українського католицького університету, українські емігранти у Франції серед перспектив, які перед ними відкрилися, за рівнем важливості добре оплачувану роботу оцінюють лише на 7-му місці. Значно більше вони цінують можливість нових знайомств, вивчення культури, свободу слова, пошану до людської гідності, недоторканість особи та майна, рівність перед законом. Дослідження Index SCORE для ООН визначили, що українці, які не бажають покидати своє місто, переконані у важливості власної ролі і впливу у місцевому суспільстві. Уявіть лише: всіма перевагами від переїзду можна знехтувати лише через почуття важливості свого внеску в громаду.

Великі міста, у свою чергу, лише ускладнюють процес побудови здорового соціуму. Особливо зважаючи на те, що до 2050 року $\frac{2}{3}$ людства житиме в містах. У вступі до мемуарів 1922-го року під назвою «Найгірша подорож у світі» про британську експедицію в Антарктику, член екіпажу Епслі Черрі-Гаррард для більш зрозумілого опису найбезлюднішого континенту на планеті написав: «Це місце ще більш самотнє, ніж Лондон». В урбанізованому суспільстві США та Китаю бізнес-школи починають викладати курси на кшталт «антропологія мистецтва», які вчать розуміти різні точки зору.

Китайський економіст У Бофан у одному з останніх подкастів розповідає, що його приятелю у бізнес-школі дали домашнє завдання: «дізнатися більше про віддалене життя». Спочатку той почав думати про Марс та інші галактики. Але згодом усвідомив, що «далекі» життя — поруч. І поїхав у село, пожити в родині працівника керамічного цеху. Робота селянина зводилася до вимірювання температури в печі — функція, яку вже давно замінили технології. Та, за словами героя, це була неймовірно корисна «далека» подорож.

Циркулярна економіка — це також обмін ідей та світоглядів. Не боротьба, а саме обмін. Китайська династія Тан започаткувала

«золотий вік» саме через те, що їхній імператор був відкритим до ідей і мав радників з різних країн, а столиця імперії Чан'ань (теперішній Сіань) була хабом різних культур і виробничих практик. Їхня столиця на той момент була найбільшим містом на планеті, а культура та економіка зазнали небувалого відродження. Зараз такими місцями, схоже, є Сан-Франциско та Лондон.

Задля сталого розвитку, який би успішно замірювали не лише такі показники, як ВВП, Україні та Івано-Франківську зокрема, не варто забувати про критично важливе «diversity» — поняття, яке відсутнє в українській мові та культурі. Так само, як і відомий мовознавець Юрій Шевельов не міг знайти переклад терміну «рiвiасу» українською, називаючи англо-українські словники «безпорадними» в цьому, «diversity» не має аналогу в нашій мові. Його можна перекла-

дати як «відмінність», «неоднаковість» чи «різноманітність», але це все буде не про те. Це слово — про різноманіття людей в соціумі, які провокують нас відчувати щось нове, комбінувати перспективи, досліджувати та розуміти себе. Хайп з цифровими технологіями рано чи пізно стабілізується і стихне, а ми досі будемо повинні опановувати забуте виробництво речей побуту, продовжувати вивчати медицину, лікувати та вчити, розробляти нові технології. Тому для побудови успішної циркулярної економіки Івано-Франківську доведеться комплексно поставитися до власного розвитку, який би вдало пов'язав різноманітні суспільні та економічні аспекти.

І треба планувати з перспективою на 30-50 років вперед. За будь-яких світових тенденцій.

Другий шанс

Як і навіщо міста ревіталізують занедбані об'єкти

Повернення до життя

«Повернення до життя» — так із латинської тлумачиться «ревіталізація». В архітектурі й урбаністиці це переоцінка ролі занедбаного об'єкта, будівлі чи простору, і його відновлення зі старим або новим призначенням. Цей підхід дозволяє зберегти архітектурне чи культурне надбання міста, урізноманітнити життя мешканців, стимулювати появу нових ініціатив та локальних продуктів.

У деяких країнах Європи, в США ревіталізаційні процеси почалися 30-40 років тому. Чималий досвід тут мають країни Бенілюксу й Скандинавії, Балтики та Західної Європи. Інші, як Україна, тренд підхопили лише тепер.

Ревіталізація може стосуватися різних об'єктів — і не обов'язково в місті. Іноді друге дихання отримує не окрема будівля чи

промзона, а цілі депресивні квартали. Так вулиця Жовтнева у Мінську стала осередком стріт-арту, у Голландії та Норвегії відновлюють великі прибережні промзони. А один із найбільших ділових центрів Європи постав на місці колишнього порту Лондона — на Собачому острові. В Україні теж є спроби мислити районами: для колись потужного осередку промисловості, а нині одного з найбідніших районів Львова Підзамча розробили окрему програму ревіталізації, а в Києві є ідеї трансформувати Поділ, значну частину якого займають колишні виробництва.

Ревіталізація необов'язково змінює первинну функцію будівлі чи простору. Найчастіше реанімовані промзони переорієнтовуються — на мистецтво й креативні індустрії, парки та кампуси. Прикладів є чимало: Medialab Prado у Мадриді, Art Inkubator

(Fabryka Sztuki) у Лодзі, театральний центр Jatka 78 у Празі, фестивальна мекка Melkweg в Амстердамі. Є й масштабніші проекти: брюссельський Kanal — Centre Pompidou на місці гаражів Citroën чи місто мистецтв Kunststad замість старої корабельні в Амстердамі.

Практика засвідчує: найліпший варіант ревіталізації це багатофункціональність. Адже різні можливості простору — для роботи, життя, саморозвитку, відпочинку — притягують різних людей. Часом функціональне наповнення формується хаотично, та іноді зміст проекту визначений наперед. Наприклад, на вибір ключових напрямів «Промприлад.Реновація» — урбаністика, сучасне мистецтва, альтернативна освіта та креативний бізнес — вплинули попередні дослідження школи CANactions та Stanford Research Institute International. У формуванні концепції «Зеленого театру» — відновленого амфітеатру в центральному парку Одеси — за словами його креативного директора Артема Максимова визначальними стали історія об'єкта (там і раніше відбувалися концерти та постановки), ландшафт (парк), світові тренди (звідси еконапряма і громадський город) та бажання дати місту те, чого йому бракує (комфортна паркова, культурна й освітня зона).

Як і чому це відбувається (або не відбувається)

Ревіталізація починається з ідеї. Далі буває по-різному. Іноді ініціатори обирають шлях сквотування, тобто «захоплення» простору з його пізнішою легалізацією. Це випадок Ufa Fabrik у Берліні чи Arts Printing House у Вільнюсі. Інколи долю проекту вирішує ініціативна група. Якби не Friends of the High Line, на місці старої колії в Нью-Йорку не було б знаменитого Гай-Лайн Парку, а без «Врятуймо Музей технологій» Відень втрапив би оригінальну локацію в промзоні. Такі команди комунікують з профільними органами влади, шукають волонтерів, спонсорів,

краудфандять. Та зазвичай ревіталізаційні проекти зазвичай мають потужні команди, бізнес-моделі і стратегії, а іноді їх ініціюють й адміністрації міст.

В українських реаліях — за відсутності державної підтримки, відповідного законодавчого регулювання, боротьби економічних інтересів — часом дуже важать ентузіазм команди та суспільна підтримка. Добрим прикладом є вже згаданий «Зелений театр» в Одесі. З 1990-х ця дорога для декількох поколінь одеситів локація занепадала, а потім опинилась під загрозою забудови. Коли Impact HUB Odessa взявся відновити об'єкт і зміг домовитися з інвестором про оренду цього простору для соціальних ініціатив і благодійних проектів, в процесі виникло чимало труднощів — бюрократичних, господарських, зміна власника і черговий ризик забудови.

— Тоді нам допомогла широка суспільна кампанія, збір підписів і всезагальна занепокоєність за майбутнє «Зеленого Театру», — розповідає Артем Максимов. — У підсумку ми отримали новий договір і тепер змушені щороку продовжувати його. Умови стали досить складні, але ми шукаємо баланс, щоби далі виконувати важливу соціальну функцію, бути місцем культури і одночасно вписатися в жорсткі фінансові правила гри. Ми зверталися до широкої аудиторії (хоча була спокуса апелювати до «хіпстерів» як просунутої частини міського населення). У нашому проекті кожен знайшов щось своє: зручний і комфортний парк, оазис культури, фестивалі, незвичайний дитячий майданчик з великою пісочницею, фуд-корт. Все це дозволило сформувати аудиторію, зробити проект гучним і таким, що успішно функціонує вже декілька сезонів.

Найчастіше в Україні беруться за колишні промзони і на це є кілька причин. Такі об'єкти часто розташовані в середмісті або ж близько до нього, нерідко — біля води. Зазвичай ці простори великі — на десятки тисяч квадратів. При цьому вартість оренди

часто невисока й доступна для підприємців-початківців. На промзонах є всі необхідні комунікації, підведені дороги, проте і перше, й друге не завжди у задовільному стані.

В інших європейських країнах з цим трохи простіше: проекти з ревіталізації можуть мати державні дотації, підтримку з боку ЄС, пільгове оподаткування за використання «зелених» технологій. В Україні промоб'єкти досі недооцінені.

У 2016-му учасники семінару «Право на місто» виділили кілька причин цього:

- нерозуміння цінності промислової архітектури і радянського спадку (індустріальні об'єкти в Україні зазвичай саме з того періоду),
- незначний інтерес з боку інвесторів, адже відновлення промзон — непростий і тривалий процес, а прибуток буде нескоро.

Тим не менш, спроби (приватні чи фондів) інвестувати у старі стіни є — і чимало українських міст уже мають свої проекти-візитівки. Чи не найбільше таких у Києва: Port Creative Hub, UNIT.City, Closer, IZONE тощо. До речі, не всі розташовані в центрі столиці. Скажімо, до Арт-заводу «Платформа» треба їхати на лівий берег Дніпра, що не завадило локації стати популярною. У Харкові відомими є IT-хаб Fabrica.space й арт-завод «Механіка», в Запоріжжі — «Loft Млин», у Франківську — «Промприлад. Реновація», у Львові — !FESTrepublic, Lem Station, Jam Factory і ReZavod.

Стіни та люди

Проекти з ревіталізації дуже різні. Та їх об'єднує те, що ревіталізація — це не лише результат, а й процес: створена екосистема не діятиме, якщо сюди не приходитимуть люди, не будуть взаємодіяти, приносити щось своє. Доброю ілюстрацією є ReZavod у Львові — фактично низовий проект із ревіталізації старої промзони. Понад три роки тому в приміщеннях заводу радіоелектронної медичної апаратури оселилося декілька ініціатив — дизайн-бюро Hochu Rayu, інже-

нери з BetaLab та лабораторія ресайклінгу Zelenew, а нині тут уже близько 60 «жителів», тобто орендарів. Це архітектори, дизайнери, пекарі, фотографи, музиканти, друкарі, стилісти, викладачі та інші.

Співзасновник ReZavod Віталій Кирилів (Hochu Rayu) розповідає:

— Коли ми шукали простір для офісу і майстерні, зупинились на заводі РЕМА: ця локація недалеко від центру міста, з цікавою історією. Але ми не прив'язуємось до території: завод має власника, котрий може його продати. Тож для нас актуальним є питання зміни локації. Та в будь-якому випадку ReZavod — це насамперед середовище, об'єднання людей, які взаємодіють між собою. У нас немає встановлених правил чи керівника. Наш меседж: важливі люди, а не стіни. Наша стратегія — у взаємодії креативу й бізнесу. Для бізнесу завжди важлива свіжа ідея, для креативних людей чи компаній — фінансування та розуміння бізнес-процесів. Така співпраця важлива, адже креативний сектор в Україні перебуває в зародковому стані, щойно формалізується, не має державної підтримки.

Успіх ревіталізаційних проектів — це, крім усього іншого, питання комунікації. Йдеться і про взаємодію між залученими сторонами (міською адміністрацією, власниками приміщень, інвесторами та командами проектів), і про зв'язок з місцевою громадою. Тут буває непросто, особливо коли йдеться про щось нове чи малозрозуміле. Так, мешканці, скажімо, інколи можуть неоднозначно сприймати події на теми сучасного мистецтва, наприклад, організовано вийти посеред лекції чи негативно зреагувати на перформанс, як це траплялося на «Фабриці повідла» у Львові.

Божена Закалюжна, директорка «Фабрики повідла» та Harald Binder Cultural Enterprises, розповідає:

— «Фабрика повідла» — це центр сучасного мистецтва (процес ревіталізаційних робіт заплановано розпочати наприкінці цього літа, а запуск будівлі у 2021-му), тож

наша основна цільова аудиторія — люди, зацікавлені в сучасному мистецтві, певним чином підготовлені. Але коли ми почали працювати на місці — а будівля фабрики розташована в постіндустріальному районі Підзамче — ми по-іншому почали дивитися на район, розуміти процеси. Ми не можемо ігнорувати те, де ми є, історію та соціальний контекст цього місця. Робити програми та проекти, які зовсім не стосуються місцевих, було б надто зухвало. Тож ми завжди думаємо, що можемо запропонувати місцевій громаді і що водночас цікаво нам самим. Спільно з мешканцями ми втілювали й одноразові акції, і перманентні проекти, як «Розкажи свою історію» — інтерв'ю з колишніми працівниками фабрики та мешканцями району. Серед заходів, наприклад, було створення художниками і місцевими дітьми відео «Мрії про Підзамче», робота над пар-

клетом із побудовою дерев'яної платформи та висаджуванням рослин. Діти — це аудиторія, з якою найлегше працювати, а гра, спільне створення фізичних об'єктів — добрий інструмент для залучення людей. Загалом місцеві мешканці позитивно ставляться до «Фабрики повидла». Але їхні очікування (наприклад, центр для дозвілля дітей) не співпадають з нашою візією і пріоритетом сучасного мистецтва, тож ця взаємодія на місці не є проста, але дуже важлива.

Не панацея, але варіант

У трансформації промзон далеко не всі вбачають панацею для сучасних міст. Скептики кажуть, що ефекти ревіталізації, передовсім економічні, важко виміряти. До того ж, відсоток нових робочих місць невеликий, а перебувати в старих заводських стінах не цілком безпечно. Плюс, є ймовірність джен-

трифікації, яку в цьому випадку розуміють передовсім як загрозу соціального розшарування, своєрідного витіснення теперішніх жителів «креативними реформаторами».

Тим часом практика засвідчує позитивні ефекти ревіталізації. Нерідко вона стає стимулом для стартапів, малого та середнього підприємництва, для виробничих експериментів та колаборацій. Це може привести капітал у район. Так, як припускає Божена Закалюжна, «Фабрика повидла» могла стати одним із аргументів «зайти в район» для девелоперської компанії, а для міста — висунути ідею щодо сполучення Підзамча із центром міста з допомогою канатної дороги.

Очевидно, виміряти роль виставок чи лекторіїв важче, ніж порахувати кількість пристроїв, які виготовив і збув завод. Кількісні критерії не здатні проявити всю картину культурної взаємодії і соціальних впливів, особливо довгострокових. Та, попри всі ризики, проекти з ревіталізації точно змінюють життя місцевих громад. Принаймні, поліпшують інфраструктуру та урізноманітнюють дозвілля.

Анастасія Пономарьова,
співзасновниця Urban Curators, Україна:

Динаміка (пост)промислової ревіталізації в Україні є. Найпростіше її розглядати на прикладі Києва з 2014-го й до сьогодні. Київ — своєрідна лабораторія з дослідження «А що взагалі може відбуватися з промисловими територіями».

У місті представлений широкий спектр відношення до промислового спадку. Маємо і неторкані руїни дорадянського та радянського періодів. І тимчасове хаотичне використання, де цехи орендують ті, кому потрібна дешевша площа. І радикальні трансформації з новими архітектурою, формами та функціями, як житло чи торговий центр: тоді територія втрачає своє обличчя, історію. Прикладами є завод «Більшовик» на Шулявці, який губиться за однойменним торговим центром, проект на Рибальському, де, поступаючись новому житловому району, помалу щезає «Ленінська кузня». Водночас є й приклади бережливого ставлення до промислової спадщини. Це невеликі проекти, як Port Creative Hub, IZONE, Closer, і крупні, як-от Арт-завод «Платформа» чи UNIT.City. Крім цього, бувають короткотермінові інтервенції, які теж виконують певну ревіталізаційну ціль: це ГогольFest 2014 на Теличці, події CANactions на промислових територіях.

У Києві я, проте, не бачу такої сміливості, як деінде: міжсекторальна ревіталізація «Промприлад.Реновація» у Франківську, фестивалі в промзонах (скажімо, The Most Fest у Костянтинівці), які змінюють негативне ставлення до цих локацій. Візуально у столиці є багато чого, але це фізична трансформація, використання приміщення й інфраструктури, бренду колишнього підприємства. Відсутній міжсекторальний підхід, коли громада кооперується з девелопером та містом, немає взаємодії з культурним, соціальним, історичним спадком, уваги до еко-

логічного питання. А саме це є ревіталізацією «in a deep sense». У глибокому розумінні ревіталізація є інструментом для вирішення проблем міста чи району (екологічних, інфраструктурних), тобто поза рамками самої ревіталізованої промзони.

Ми в Urban Curators розділяємо глибинне розуміння ревіталізації. Тема промисловості є фокусом наших дискусій, проектів і досліджень. Також вирішили спробувати гібридний підхід, коли є місце і низовим проектам, які ініціюємо ми як організація, й ініціативам згори, від девелоперів. Ревіталізація для нас не ціль чи задача, а інструмент вирішення міських проблеми. Ми залучаємо до проектів різних спеціалістів, як архітектори, дизайнери, економісти, соціологи. Цей синтез знань складний, потребує часу, але ми бачимо переваги такої взаємодії і віримо, що напрацьовані в такий спосіб ідеї дають довгостроковий ефект. Ці підходи реалізуємо у проектах. Так було, скажімо, в конкурсному проекті «Фабрики повидла» у Львові в 2015 році: ми розглядали фабрику як серце району, як каталізатор розвитку цілого Підзамча; крім просторових рішень запропонували продуману програмну складову, що була максимально гнучкою і сприятливою для втілення ініціатив та прояву креативності.

Курт Детлеф, експерт з міського планування, професор кафедри просторового та екологічного планування, Технічного університету Кайзерслаутерн, Німеччина:

За останні десятиліття модель урбаністичного планування у Німеччині змінилася — від радикальної реконструкції та знесення до бережливої і соціально орієнтованої модернізації. Ревіталізація в Німеччині ґрунтується на правовому регулюванні (Будівельний кодекс) із гайдлайном щодо процесу регенерації та з правилами для мешканців і землевласників. Також передбачене значне фінансування — близько 2 млрд. євро на рік — для спеціально визначених зон,

що підлягають реконструкції. Ревіталізацію здійснюють муніципалітети у співпраці з планувальними бюро та власниками землі відповідно до чіткого плану.

У Німеччині є багато різних успішних ревіталізаційних проектів. Міжнародна будівельна виставка в Парку Емшер (Пур) запропонувала нові стратегії трансформації старих промислових зон. У локації Юнгбуш в Мангаймі занедбану територію з'єднали з трансформованою гаванню зі старими сховищами. У Фазаненгоф в Штутгарті є досвід відновлення, ущільнення і соціальної стабілізації масштабного поселення 1960-х років.

Стратегії ревіталізації завжди спочатку мають бути націлені на те, щоб зберегти покинуті будівлі, міську спадщину та історичну архітектуру. Всі будівлі можуть бути відремонтовані або переорієнтовані на іншу функцію; також можливе їх суміжне використання. Підтримка існуючих будівель відіграє важливе значення для соціального балансу кварталу, а також культурної ідентичності. Модернізація повинна бути економічно обґрунтованою: якщо це занадто дорого, можуть допомогти фонди або приватні ініціативи.

Ключем до успішної ревіталізації є розуміння на культурному рівні та домовленість на політичному рівні щодо цінності існуючої будівельної субстанції. Важливо залучити головні зацікавлені сторони міста, а також жителів району, сусідів проекту. Для ревіталізації потрібні чіткі керівні принципи, добре планування, залучення мешканців та довгострокова стратегія.

Децентралізація міста

як працювати з районами

Офіційно, райони — це найнижчий можливий рівень влади в містах. При чому, він навіть не є обов'язковим. Міста самі можуть вирішувати, чи потрібен їм поділ на райони, та як саме ними управляти. Наприклад, Житомир складається з двох районів — Богунського і Корольовського, а Івано-Франківськ обходиться без районів узагалі. Хоча ці два міста подібні за кількістю населення і площею.

Незалежно від того, чи поділене місто на райони, українське законодавство розглядає всіх жителів і жителів міста єдиною територіальною громадою. Саме територіальна громада має право самоврядування — тобто, повноваження і можливості для того, щоби самостійно вирішувати свої місцеві справи. Для цього вона обирає міського голову, а також — депутатів і депутаток, які формують міську раду. Рада приймає всі основні рішення з управління містом, а їх втіленням займається виконавчий комітет. Це колективний орган, якому підпорядковуються деревоподібна структура департаментів, управлінь, відділів і секторів, що відповідають за конкретні сфери і галузі життя міста.

Власне, для зручності координування роботи цих галузевих підрозділів на певній території, міські ради можуть утворювати районні адміністрації і розподіляти між ними територію міста. Більше того, міські ради можуть передавати на рівень районів не лише виконавчі, а й представницькі функції, утворюючи районні ради. Це дає можливість мешканкам і мешканцям міста мати своїх представників чи представниць при прийнятті рішень, наприклад, ухваленні бюджету, не лише на рівні всього міста, але й нижче — на рівні районів. Рішення про створення районних рад, як і рішення про утворення районів, кожне місто має право приймати на свій розсуд. Так, наприклад, у районах Харкова та Дніпра такі ради є, а у Львові й Одесі — немає.

Не зважаючи на те, чи поділене місто на райони і чи є у них ради, основний принцип управління є галузевим, а не територіальним. Це означає, що фінансове і стратегічне планування здійснюється в першу чергу за сферами: благоустрій, транспорт, освіта тощо. І вже в межах кожної з цих сфер приймаються рішення, які райони більше потребують розвитку. Це може мати два негативні наслідки. По-перше, більше ресурсів отримують центри, адже на рівні всього міста їхні проблеми виглядають очевидніші. По-друге, майже не працює інтегрований підхід до розвитку територій — комплексне стратегічне планування, що дозволяє ефективніше вирішувати проблеми, рішення яких лежать на перетинах кількох секторів.

Межі районів

Проблема офіційних районів українських міст часто полягає у тому, що їхні межі нарізані доволі штучно. Цей поділ не завжди враховує «природні райони» — частини міста, які мають спільні народні назви, інфраструктуру й історію виникнення. Це можуть бути колишні маєтки і передмістя, приєднані до міст села чи збудовані в один час житлові масиви. Часто вони відділені від інших частин міста просторовими бар'єрами, наприклад, магістральними вулицями, залізницями, річками, промисловими чи зеленими зонами. У Івано-Франківську такими неформальними районами є, наприклад, Каскад, Бам і Бельведер, у Львові — Рясне, Левандівка і Збоїща, у Києві — Виноградар, Позняки, Березняки.

Межі цих районів часом є нечіткими і умовними: різні люди можуть уявляти їх по-різному. У 2015-2017 роках Інститут міста у Львові реалізував проект «Громади в дії». Мерія зрозуміла, що залучати мешканок і мешканців до вирішення міських справ краще за територіальним принципом, однак офіційні адміністративні райони поєднують в собі дуже різні території, а люди, які там живуть, не відчувають себе єдиною громадою. У місті зробили соціологічне опитування, щоби зрозуміти, якими є неформальні райони. Перед його проведенням дослідники передбачали, що їх буде 58, однак виявилось 39 — тобто, по 5-10 неформальних районів на один адміністративний. Під час схожого дослідження в Оболонському районі Києва у 2016 році Аналітичний центр CEDOS виявив близько 8 неформальних мікрорайонів.

У кожному з 10 адміністративних районів Києва проживає по 200-300 тисяч людей — стільки ж, як у обласному центрі середнього розміру. Офіційні райони Харкова населяють по 100-300 тисяч, Львова — по 100-150 тисяч мешканок і мешканців. Це надто багато для того, щоб на цьому рівні утворилася активна локальна спільнота і

розвинулися сусідські взаємодії. На відміну від адміністративних районів, неформальні є більш однорідними і цілісними. Саме на цьому рівні найбільш доцільно працювати з оцінюванням і поліпшенням якості життя і міської інфраструктури. Дослідження проекту «Громади в дії» виявило, що, на думку мешканок і мешканців, більше спільних проблем є саме на рівні неформальних, а не офіційних районів.

Наприклад, у Києві є Подільський адміністративний район. Якщо спрощено, він складається з трьох частин: Подолу, Куренівки і Виноградаря. Найбільшою проблемою збудованого у 1970-80-х роках Виноградаря є погана транспортна доступність, однак для історичного Подолу, де розташовано три станції метро, ця проблема не є актуальною. Куренівка, натомість, взагалі поділена між двома адміністративними районами. Там розташований «пташиний ринок», сусідки й сусіди якого не почуваються в безпеці і кажуть про загрозу маргіналізації. Одним з варіантів вирішення цієї проблеми може стати облаштування на Куренівці якісних публічних просторів: вони приваблюють різних людей проводити час на дворі, а присутність «очей на вулиці» підвищує відчуття безпеки. Щоправда, реалізувати цю ідею важко, оскільки служби благоустрою двох адміністративних районів не координують свою роботу, особливо, стосовно розвитку таких периферійних територій.

Якість життя

Різниця у якості життя менша, коли райони є соціально різноманітними. Якщо люди різного походження і соціального статусу живуть змішано, а не відокремлено, це зменшує ймовірність виникнення соціальних нерівностей і сприяє рівномірному розвитку суспільства. Українські міста є порівняно однорідними, однак багато інших країн мають очевидний поділ на заможні райони для багатих і неблагополучні для бідних. Така сегрегація приводить до проблем з безпекою

і нерівного доступу до якісних соціальних послуг — освіти, медицини, культури.

Хоча у Радянському Союзі й існувала ієрархія привілеїв при розподілі житла, такого різкого поділу на багаті і бідні райони, як у США чи країнах Латинської Америки, не виникло. Щоправда, після переходу до капіталізму в українських містах почали з'являтися закриті житлові комплекси чи навіть цілі мікрорайони, наприклад, Комфорт Таун чи Новопечерські Липки у Києві. Вони мають окрему інфраструктуру всередині і закриті для вільного проходження.

Щоб не допустити сегрегації — поділу районів на елітні і неблагополучні — можна застосовувати такі інструменти як встановлення обов'язкової квоти на соціальне житло у всіх новобудовах або пріоритизація найменш розвинених районів під час розподілу бюджетних коштів.

На якість життя у районах впливає також їхня багатофункціональність. Це означає наявність не лише житла, а й робочих місць, освітніх, медичних і соціальних закладів, торгівлі і розваг, публічних просторів і адміністративних будівель. Якщо район є лише спальним і складається виключно з житлових будинків, всі інші потреби його жителів і жителями будуть забезпечувати у інших частинах міста. Це збільшує витрати часу і грошей на добирання, негативно впливає на завантаженість громадського транспорту й доріг, а також ставить людей у нерівні умови залежно від місця проживання.

Спільноти

Найбільше люди прив'язуються до щоденних речей: свого під'їзду, двору, вулиці. До всього, що трапляється дорогою на роботу, в дитячий садок, спортзал, кінотеатр, парк чи на базар. Люди розуміють проблеми своїх районів і знають, що де покращити — тобто, можуть бути компетентними щодо розвитку території. Тому найдоречніше залучати їх до прийняття рішень саме на цьому рівні — запрошувати брати участь в публічних обгово-

реннях чи громадських слуханнях, обирати районних депутатів і депутаток чи визначати пріоритетні витрати з міського бюджету. Те ж стосується й інформування: новини про відключення води, ремонт скверу чи відкриття кав'ярні будуть найбільше цікаві людям, які живуть або проводять багато часу поруч.

Райони — це місця утворення локальних спільнот, об'єднаних спільними зв'язками. Вони є основою для місцевого активізму, спільного вирішення проблем і самоврядування.

Проект «Громади в дії» визначав такі фактори, що впливають на утворення локальних спільнот:

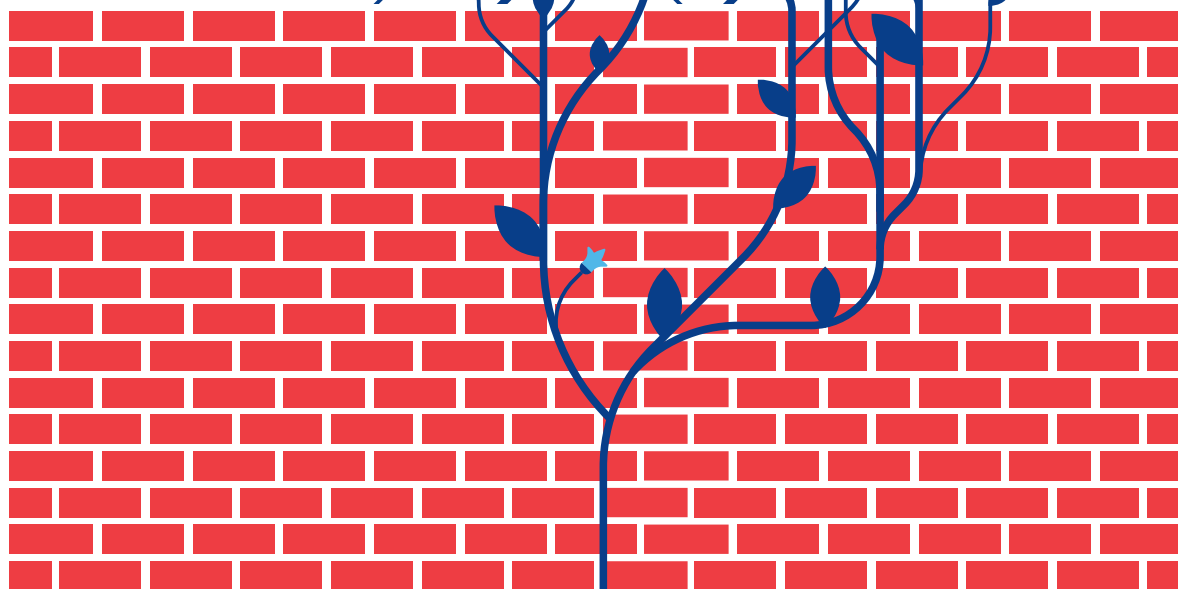
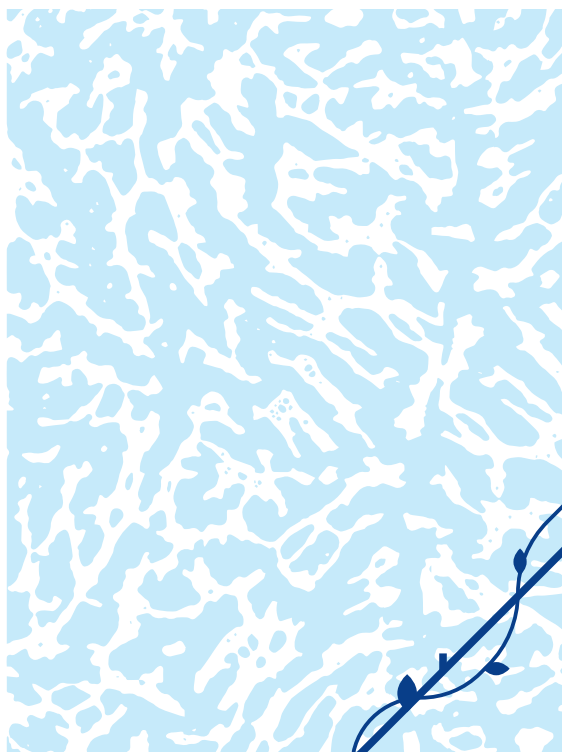
- ідентифікація мешканців і мешканок з певною територією;
- бажання вирішувати спільні проблеми і віра в те, що це можливо;
- довіра до інших;
- усвідомлення спільних проблем і потреб;
- простори, де спільнота могла б взаємодіяти;
- особисті контакти, знайомство і спілкування з сусідами;
- практики громадської активності — попередній досвід спільних дій.

Дослідження CEDOS в Оболонському районі Києва виявило, що для 72% опитаних важливо жити саме у їхньому мікрорайоні. При чому люди, які частіше долучаються до громадської діяльності, більше цінують місце свого проживання. Дослідження «Громади в дії» показало, що 82% львів'янок та львів'ян знають людей, які живуть з ними в одному будинку, а 66% — час від часу спілкуються з ними і проводять разом час. Люди, які підтримують сусідські контакти, більше долучаються до громадського життя у своєму районі. Проте, лише 36% опитаних довіряють своїм сусідам і сусідкам по будинку.

На ідентифікацію районів і формування спільнот впливає існування у районі якихось символів. Ними можуть бути визначні будівлі чи архітектурні доміанти, вулиці або

підприємства, парки і зелені зони, а також водойми: річки і озера. Наприклад, район Санта-Барбара у Львові отримав назву від торгового центру, фасад якого оформлений арками, схожими на арки з одноіменного серіалу. У Івано-Франківську є район Позитрон, названий за іменем заводу, а також Пасічна, що є, власне, назвою вулиці. Одними з найважливіших символів Оболоні у Києві є місцева набережна Дніпра, а також система озер, біля яких люблять відпочивати місцеві.

Якщо мешканки і мешканці відчують прив'язаність до свого району і бажають вирішувати наявні проблеми, знаються з людьми по сусідству і час від часу займаються чимось разом, це означає, що такий район має потенціал для активної спільноти. Якщо станеться якась проблема — спільнота зможе швидко на неї відреагувати і домогтися від органів влади задоволення своїх потреб. Чим ефективніше це буде відбуватися — тим кращою буде якість життя у районі. А чим краща якість життя — тим більше мешканки і мешканці району будуть задоволені своїм життям у ньому.

Скануючи район

Що можна знайти на мапі довкола «Промприладу»

Щоби зорієнтуватись у мапі міста (чи в одного з його районів) варто почати з пошуку основних «вузлів». Наприклад, центральної вулиці, площі, залізничного вокзалу чи перехрестя. У випадку району довкола заводу «Промприлад» починати можна з цвинтаря.

Трохи з історії забудови Франківська

Франківський архітектор Ігор Панчишин, ініціатор створення відділу охорони культурної спадщини Івано-Франківська та його колишній керівник, каже: щоби розібратись із тим, чому якийсь з районів міста є таким, яким є, починати треба від самого початку. Тобто, з усієї історії містопланування.

«Усе місто розвивалось концентричним чином. Спершу тут була фортеця. Потім, з ХІХ століття, довкола неї почало розвиватись місто», — каже Ігор Панчишин.

Місто розвивалось у єдино можливий спосіб: його ріст визначали річки, залізнична колія на головні напрямки доріг, що проходили через нього — на Львів, Тернопіль, до Надвірної тощо.

Основною віссю стала вулиця Незалежності, довкола якої виріс «другий центр». Частина міста — між сучасними вулицями Мазепи і Коновальця — будувалась за чітким планом та обростала імпазантними будинками.

У 1866 в місті відкрили залізничний вокзал, тож довкола залізничної колії почала рости промисловість — склади, майстерні та заводи. По той бік колії виріс район Майзлі, де мешкали робітники. По інший — Німецька колонія, житлова зона з охайними одноповерховими віллами і маленькими кварталами.

За містом, на південному заході, розмістили військову частину. На північному сході був міський цвинтар, який працював з кінця ХVІІІ століття. Тут ховали цивільних і військових — як розповідає Ігор Панчишин, були румунські, німецькі, угорські, польські поховання, ховали також воєнів УГА та УСС.

Однак після Другої світової війни та приходу до влади Радянського Союзу, цвинтар закрили, а поховання знов перенесли за місто. А у 1980-х його роль як цвинтаря остаточно закінчилась: більшу частину некрополя знищили, а територію цвинтаря перетворили на сквер. Та навіть після закриття цвинтар продовжував впливати на цей район.

Річ у тім, пояснює архітектор, що тодішня австрійська влада розуміла, що для поховань треба передбачити місце. Та після закриття цвинтаря «зарезервоване» поле виявилось непотрібним. Що ж, місто теж встигло змінитись — тепер замість некрополя йому потрібні були нові будинки.

«Цвинтар спочатку закрили, він мусив розвиватись убік. Але у зв'язку з індустріалізацією у другій половині 1960-х — 1970-х цю зону почали забудовувати. Тоді й почав розвиватись район біля «Промприладу», — каже Ігор Панчишин.

У цього району був ще інший шанс опинитись у центрі уваги. Адже тут, неподалік драмтеатру, цілком міг постати адміністративний центр міста, його урядова зона — з будівлею для обкому партії і пам'ятником Леніну. До цього «парадного» комплексу увійшов і театр — фактично, єдина будівля, що була втілена у рамках цього плану.

«Німецьку кірху, що була поруч із цвинтарем, знесли, бо хотіли зробити велику площу. Але так і не зробили — бо це виїзд з міста, динамічна магістраль. Та, як не крути, ця площа все одно залишається площею Леніна — хоч пам'ятник Івану Франку там постав, хоч комусь іншому. Бо вона початково була створена під це», — розмірковує архітектор.

Районне серце

Організатори «Сеансу міського сканування» в рамках фестивалю моделюють ситуацію, де район довкола заводу міг би бути островом. Адже у цьому районі є все, що потрібно для життя. Тут можна народитись у пологовому будинку на вулиці Чорновола, піти у школу (№ 12 чи №21), отримати вищу освіту в Інституті мистецтв, Університеті короля Данила чи Національній Академії внутрішніх справ, ходити гуляти до одного з двох озер, грати у теніс, ходити в театр і працювати — на завод «Промприлад» (якщо раніше) чи, наприклад, в SoftServe (якщо тепер).

Цим переліком можливості району, звіс-

но, не вичерпуються: тут є вдосталь крамниць, кафе — є навіть Головне управління Національної поліції. На відносно невеликій території співіснують «хрущовки», польські вілли та сучасні житлові будинки.

«Головна вісь району, і візуальна, і транспортна — це вулиця Мельника. Вона ніяким чином не акцентована, але на ній тримається весь завод. Наступні за важливістю точки — це театр і цвинтар», — каже Ігор Панчишин.

Завод «Промприлад» не менш помітний на мапі — вресіт-решт, тут працювало близько чотирьох тисяч людей. А тепер, через ревіталізацію, тут збираються нові спільноти мешканців.

«Якщо у району буде серце, яке пульсує — сюди прийдуть», — каже архітектор.

За словами Ігоря Панчишина, цей район історично був схильний до виробництва: тут були скульптурні майстерні, де різали камінь для цвинтаря, була ливарня та інші майстерні. А на місці нинішнього шкільного стадіону працював цегельний завод. Зараз про нього нагадує хіба озеро, розташоване між вулицями Слави Стецько і Сахарова, біля школи №21 (так звана Цеголка — тепер озеро з лебедем). Колись воно було кар'єром, що забезпечував роботу цегельні.

Коли прийшов Радянський Союз, міське виробництво почали переводити на мілітарні рейки. Це дало імпульс розвитку житлової забудови (більше працівників — більше житла). Так на вулиці Сахарова з'явилися перші франківські «хрущовки», а на сучасній вулиці Слави Стецько 63 котельно-зварувальний завод звів двоповерхові котеджі для своїх працівників.

«У 1990-х виявилось, що світ змінюється. Івано-Франківськ же був військовим містом. А тут виявилось, що армія відпадає, ракет більше не треба, ядерної зброї теж. А відмова від ядерної зброї прямо стосується нашого міста. Це ж склади, командні пункти, бункери і так далі», — розповідає архітектор. І додає: «Тоді прийняли стратегічний план

розвитку міста, який передбачив відмирання заводів. Визначили, що ресурсами міста є транзитний туризм і науковий потенціал. Але це була стратегія створення комфорту для когось, а не для нас».

Зруйнована планова економіка, з її заводами і держзамовленнями, грошей місту більше не приносила. Відтак Франківськ відкрив для себе новий спосіб заробляти — житлову забудову.

«Місто затиснене — йому нема куди розширюватись», — нагадує Ігор Панчишин. «І воно починає рости всередині». Відтепер кожна вільна ділянка землі стає потенційно привабливою для забудовників.

— Чи для розвитку міста корисно, щоби розвилась лише житлова забудова?

— Місто саме собі не корисне. Дихати повітрям в полі, пити чисту воду в горах корисніше. Місто створене для інтенсифікації напруги. Чим більша динаміка — тим більша іскра. Але конфлікти — це не погано. Гармонія як раз полягає у поєднанні різних напруг.

Останні п'ять років у Франківську намагаються прийняти Генплан. Цей документ мав би передбачити розвиток міста на наступні 25 років: його пріоритети, окреслити стратегію розвитку, вресіт, визначитись, що і де треба будувати. І локальні переосмислення районів мали би вкладатись у загальний курс.

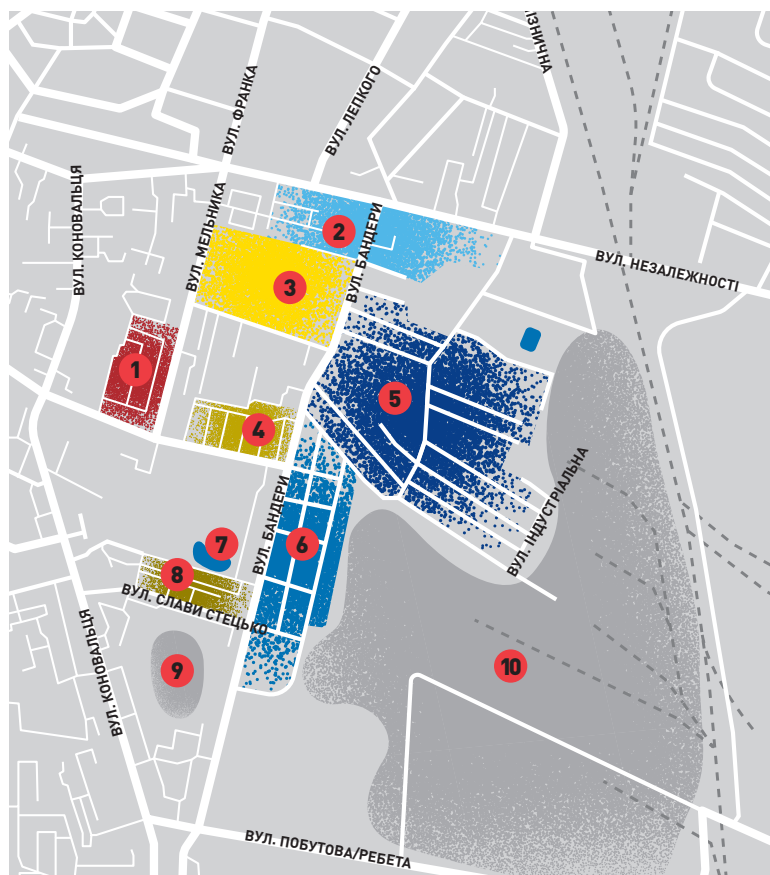
Але це міській владі ніяк не вдається.

Німецька колонія

Район, на якому колись Франківськ закінчувався, із заводом, що переживає свою реновацію, оточений житловими будинками — чим він може вирізнитись на фоні інших частин Івано-Франківська?

На думку Ігоря Панчишина — Німецькою колонією. Саме вона могла би стати брендом цього району.

Цей район одно- і дво-поверхових вілл сформувався тоді ж, коли й вся промислова зона міста — після відкриття залізниці. Австро-Угорська імперія сприяла тому,

- 1 Завод «Промприлад»
- 2 Новий радянський центр 1970-80-ті
- 3 Меморіальний парк
- 4 Перші «зразкові» хрущовки в місті
- 5 Німецька колонія XIX ст
- 6 Вілли, польській модернізм 1930-ті
- 7 Озеро з Лебедем (так звана «Цеголка»)
- 8 Робочий район, радянський модернізм 1960-ті
- 9 10 Територія індустріального призначення

щоби до Станіслава переїжджали працювати німці-протестанти. Вони селились зі своїми родинами в районі сучасних вулиць Київської, Бандери та Лепкого. Згодом цей район отримав назву Німецької колонії — адже його мешканці, попри австрійське підданство, називали себе саме німцями.

«Колонія як така з'явилась у XIX столітті. Коли зробили колію у 1860-х роках, промисловість, яка на неї нанизувалась, потребувала людей, які селились поруч. Німецька колонія не мала чітких границь, але простиралась між колійовою зоною і центром. Усе місто забудовувалось, а цю зону лишили для робітників», — розповідає архітектор.

На згаданих вулицях і досі залишається чимало вілл із садами, що зберігають атмосферу тихого, затишного, в хорошому сенсі провінційного, міста. Проте на колонію варто звернути увагу чимшвидше, поки й тут не

почали масове будівництво багатоповерхівок.

Щоби зробити місто туристично привабливим — потрібна охорона історичної спадщини. Туристичні можливості Франківська не безмежні, адже місто саме по собі маленьке. Тож за кожен історичну ділянку варто боротись і берегти (поки ще є що).

«Якби переконати всіх, що німецька колонія — це заповідник. Там же особлива архітектура, вулички, вілли. Поставити перед владою міста питання, щоб вони зонували такі речі як заповідні території, робили їх недоторканими — це цілком в силах самоврядування. Щоб там не будували зайвого. Щоби це був заповідний ареал малої забудови, що характерна саме для Франківська. Там можна відкрити ресторани чи сувенірні крамнички. Таким чином весь район міг би стати привабливим», — впевнений Ігор Панчишин.

Право на місто

Що таке партисипація

Теоретик демократії зі Стенфордського університету Ларі Даймонд включає партисипацію до чотирьох основних складових демократії поряд із захистом прав усіх громадян, зміною влади через вільні і чесні вибори, а також верховенством права — застосуванням законів і процедур однаково для всіх.

Незадовго до революції 1968 року соціолог-марксист Анрі Лефевр увів поняття «**право на місто**». Він писав, що міський простір стає продуктом, а функції міста зводяться до споживання. Як наслідок, потреби звичайних мешканок і мешканців, студентства і робітничого класу залишаються поза увагою міського управління. «Право на місто», натомість, означає можливість співтворення міського простору. Для реалізації цього права потрібно враховувати інтереси містянок і містян під час планування і ухвалення стратегічних рішень.

Якою буває партисипація

2009 року Рада Європи розробила Кодекс кращих практик громадянської участі у процесі прийняття рішень. Він виділяє чотири рівні залучення людей залежно від їхньої ефективності:

Інформування — найнижчий рівень, на якому органи влади розповідають про свої рішення або проекти, а також оприлюднюють всі необхідні дані і документи. Це доволі односторонній процес, який не вимагає активного зворотного зв'язку. Однак, він є першим кроком для подальшої ефективної громадянської участі. Прикладом інформування є відкриті дані, доступ до державних реєстрів, публікація розпоряджень на офіційному сайті президента, поширення інформації у газетах і на телебаченні.

Консультації використовують, коли потрібно дізнатися думку людей про певну політику, тему чи явище. Це можуть бути громадські слухання, соціологічні дослідження, а також скарги чи електронні петиції. Консультації можуть бути одноразовими. Їхнє завдання полягає не тому, щоби розробити готове рішення, а радше зібрати дані і пропозиції для відповідального органу влади.

Діалог — органи влади не лише дізнаються позиції мешканців і мешканок, а й діляться власними напрацюваннями. Такий тип залучення передбачає регулярність і є орієнтованим на результат. Прикладом діалогу є щомісячні зустрічі спільних комісій або робочих груп, діяльність деяких громадських рад.

Партнерство — спільна розробка та втілення рішень і політик. Органи влади делегують частину своїх повноважень організаціям громадянського суспільства, які отримують ключову роль. Однак, критерії та процедури такого залучення повинні бути прозорими, доступними і зрозумілими. Найяскравішим прикладом партнерства в українських містах є громадський бюджет.

Не всі рішення потребують «глибоких»

форм залучення. 2015 року у Києві відбувся семінар «Право на місто», учасниці й учасники якого розробляли нову модель громадянської участі у сфері містобудування. Вони дійшли висновку, що інформування потрібне на всіх етапах прийняття рішень. При виборі головного архітектора або головної архітекторки міста достатньо консультування. Натомість, партнерство потрібне, в основному, лише під час розробки і зміни містобудівної документації: генеральних планів, планів зонування або детальних планів територій.

Рада Європи пропонує оцінювати партисипацію за допомогою розробленого у 2011 році механізму CLEAR. Для цього треба відповісти на кілька питань:

- Чи мають люди належні умови, ресурси, навички і знання для громадянської участі? Чи є зручні приміщення або інша інфраструктура для проведення партисипації?
- Чи відчувають себе люди частиною громади? Чи мають вони емоційну прив'язаність до місця проживання? Чи знають сусідів, чи належать до місцевих спільнот?
- Чи мають люди можливості для участі? На скільки часто їх взагалі залучають до прийняття рішень? Чи є налагоджена система діалогу між владою і людьми?
- Чи були люди вчасно, якісно і доступно поінформовані про можливості залучення?
- Чи бачать люди можливості реально вплинути на прийняття рішень?

Як працює партисипація

Громадянська участь може виглядати по-різному: відкриті дані, референдуми, голосування, громадські обговорення, петиції, громадське бюджетування, архітектурні конкурси тощо. У Києві, наприклад, налічується більше 20 різних інструментів партисипації. Та не всі вони є однаково ефективними й інклюзивними. Деякі, наприклад, місцевий референдум, не працюють через прогалини в законодавстві. Інші, приміром, громадські ради, працюють по-різному при різних органах влади.

Дослідження Аналітичного центру CEDOS у Києві, Харкові і Львові показують, що партисипація в українських містах не є системною. Одним з основним бар'єрів залучення мешканок і мешканців до міського управління є взаємна недовіра, стереотипи і неспівпадіння очікувань органів влади та громадянського суспільства. Люди бідкаються на байдужість і неефективну роботу посадовців і посадовиць. Влада розводить руками: мовляв, містяни та містянки погано розуміють систему міського управління. У процесі взаємодії обом сторонам доводиться проходити через травматичні конфліктні ситуації. Це все відбиває у органів влади бажання взаємодіяти з мешканками і мешканцями у майбутньому.

Проблемами є також погана комунікація та пізне залучення. Містяни і містянки не завжди отримують аргументовані і присутні відповіді на свої скарги та звернення. Органи влади не завжди повідомляють вчасно про можливості залучення, а також пояснюють свої дії. Партисипацію часто включають вже тоді, коли насправді рішення вже розроблене і узгоджене всередині органу влади, існує проект документу і люди можуть внести до нього лише косметичні зміни. Навіть якщо орган влади все ж офіційно підтримає пропозицію мешканців або мешканок, вона не завжди доходить до реалізації: процес втілення рішень відбувається довго і непрозоро.

Партисипацією легше зманіпулювати, якщо єдиним способом отримання зворотнього зв'язку від людей є голосування. У Києві були випадки, коли забудовники автобусами звозили на громадські слухання тітушок або проплачених учасниць і учасників, які піднімали руки за потрібні девелоперу рішення. Голосування не залишає можливостей для пошуку консенсусу і порозуміння: одна сторона виграла, а інша повністю програла, — завжди залишиться хтось, чий інтереси не враховані. Для масового збору підписів чи голосів потрібні

значні ресурси. Це є бар'єром для меншин і вразливих суспільних груп, тому дуже часто саме їхні потреби не враховуються, коли рішення приймає більшість. Для отримання якісного результату важливішою є не чисельна перевага, а обґрунтованість позиції, навіть якщо її підтримує мало голосів.

Навіщо потрібна партисипація

Партисипація збільшує легітимність прийнятих рішень. Залучивши людей, органи влади можуть розділити з ними свою відповідальність. Містяни і містянки більше цінують те, до розробки чого вони самі причетні. Якщо була можливість вплинути на рішення ще до його ухвалення, а орган влади дав по-справжньому якісно обґрунтовані відповіді на всі отримані пропозиції, менш імовірно, що це рішення викличе бажання вийти на акцію протесту. Таке партисипативне рішення буде більш стійким. Якщо до розробки були долучені усі зацікавлені сторони, документ працюватиме незалежно від того, чи зміниться ім'я посадовця або посадовиці, яка ставила на ньому свій підпис.

Партисипація відкриває можливість шукати кращі рішення. Чим більше людей зможе долучитись, тим більше буде даних, ідей та думок — тим повнішу картину отримають відповідальні органи влади. Особливо важливо при цьому залучити тих, на кого вплине або чий інтереси зачепить конкретне рішення або політика. В органах влади не завжди можуть зрозуміти і відчувати потреби всіх соціальних груп і кожного району міста. І це нормальні обмеження людського сприйняття. Саме для того, аби знизити їхній негативний вплив, потрібно давати слово мешканкам і мешканцям, які мають релевантний досвід і на яких потім вплине прийняте рішення.

У сфері інформаційних технологій це називається «user experience дизайн» (або «UX-дизайн»). Для того, щоби зробити інтерфейси якомога зручнішими, розробники і розробниці постійно дають їх тестувати своїм користувачам і користувачкам. Саме

вони можуть найкраще виявити недоліки і показати, як нові розробки будуть практично використовуватися у житті. У міському просторі прикладом такого підходу є легалізація протоптаних стежок у парках і дворах. Ще один приклад – діагональні зебри на перехрестях: вони зручніші і зменшують час очікування на світлофорах.

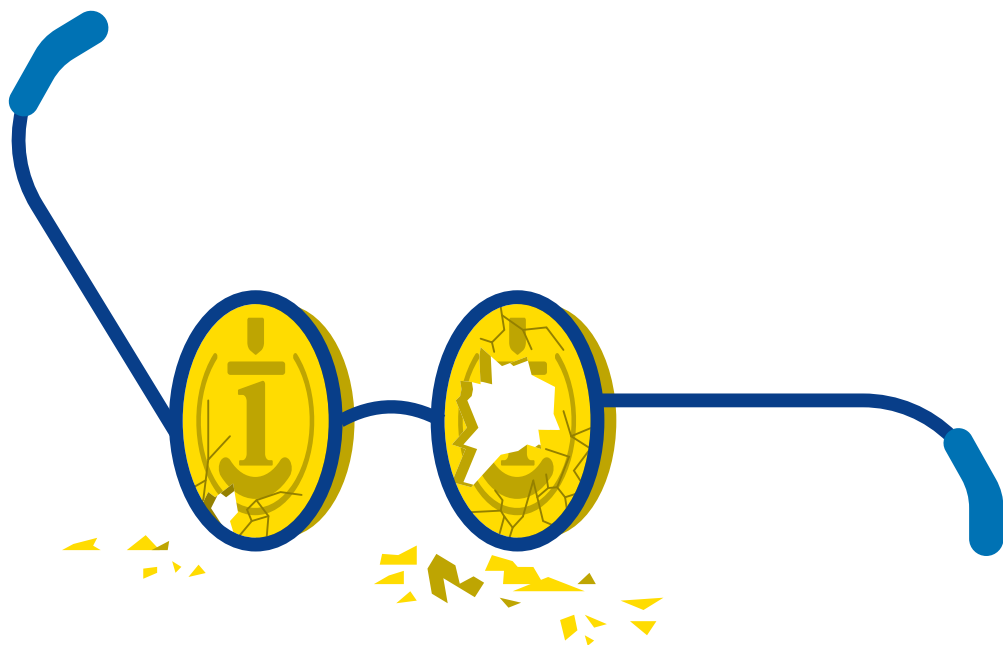
Плануючи партисипацію, варто пам'ятати, що деякі соціальні групи систематично виключені з процесу прийняття рішень і міського простору. Серед них, зокрема, бездомні, внутрішньо переміщені особи, роми, люди з інвалідністю, підлітки, літні люди. Інколи частина з них просто фізично не може взяти участь у партисипативних заходах. Хтось не має доступу або не вміє користуватися інтернетом. Інші перебувають у скрутному фінансовому становищі і не можуть дозволити собі відлучитися з роботи на кілька годин. Батьки з малими дітьми не завжди мають, кому їх віддати на час зустрічі. А будівлі, де відбуваються обговорення, не завжди є доступними

для людей з інвалідністю.

Нерівним є також рівень інтересу до вирішення міських проблем. Однак, для прийняття якісних рішень часто потрібно дізнатися і врахувати думку тих, хто самостійно не має змоги (або бажання) брати участь у партисипації. Завдання органів влади полягає в тому, аби знати і врахувати всі ці обставини під час планування своїх заходів і програм. Потрібно пропонувати різні можливості участі, а також йти з інформацією до людей, не чекаючи на те, що вони самі побачать необхідне оголошення на сторінці мерії у фейсбуці. Особливу увагу треба приділяти для залучення і врахування потреб найбільш вразливих суспільних груп. Вони мають найменше ресурсів, щоби самим заявити про власні права. Однак, справедливий міський розвиток передбачає, що саме їхні потреби будуть в пріоритеті. Якщо місто буде комфортним для найменш привілейованих містянок і містян — у ньому буде комфортно всім.

Від конфронтації до сумніву

У чому сила й слабкість партисипативного мистецтва

Нелегальний іммігрант невпевнено критикує художника перед телекамерою. Чоловік зголосився прийняти участь у акції бельгійського художника Бенджаміна Вердонка. Ціль проекту — привернути увагу до проблеми біженців та людей без громадянства. Для цього художник збудував картонний будинок посеред вулиці та розписав його лозунгами. Під час цієї акції в Антверпені нелегальні емігранти роздавали листівки, однак чоловік перед камерою був незадоволений та ображений художнім задумом. На його думку, листівки, написані дитячим почерком, виглядали вельми непереконливо, через що його важку ситуацію не сприймають всерйоз. Перед цією ж камерою Вердонк пояснює, що дитячий почерк — лише елемент його художнього стилю.

Ця історія — типовий приклад мистецтва, що виходить за межі музею або галереї та стає соціально-політично ангажованим. Конфронтації етичного та естетичного, учасницького та спектакулярного, критичного та утопічного, соціального та мистецького — це те, з чим стикається партисипативне мистецтво, працюючи зі спільнотами.

Що таке партисипативне мистецтво і як воно виникло?

Сьогодні розширене поле постстудійних практик має різні назви: крім партисипативного, це також соціально ангажоване мистецтво, мистецтво спільнот, експериментальні спільноти (experimental communities), діалогічне, інтервенційне, колабораційне або контекстуальне мистецтво та, останнім часом, соціальна практика.

Партисипативне мистецтво (від англ. participate — брати участь) — досить обширне поняття. Але його визначною рисою є безпосередня залученість аудиторії до творчого процесу та спільного творення. Партисипація не завжди передбачає роботу лише зі спільнотами, але саме цей вид практики сьогодні, здається, викликає найактивнішу полеміку в сфері мистецтва.

Художники, які століттями творили поодино, раптом почали залучати публіку та втручатись у соціально-політичну сферу. Ця орієнтація на соціальний контекст за останнє десятиліття переросла у глобальне явище: від Північної та Південної Америки до Південно-Східної Азії та Росії. Причина цих зрушень пов'язана з так званим «соціальним поворотом» у мистецькому світі, маніфестацію якого вперше артикулювала історикія мистецтва Клер Бішоп. У своєму есе «The Social Turn: Collaboration and Its Discontents» (2006) вона вказує, що соціальна тенденція посилюється від 90-х і в цілому пов'язана з критикою художнього виробництва та споживання в умовах капіталізму.

Скандинавська художниця Джонана Білінг збирає та об'єднує молодь через музику у своїх відео, (Project for a Revolution, 2000; Magical World, 2005), нідерландка Джоан ван Хесвейк перетворює торговий центр в маленькому містечку Роттердама на культурний (De Strip 2001-2004), Катеріна Седа з Чехії ініціює «community game» — програму активностей на один день для жителів маленького села, які жаліються, що в їхньому селі нічого не відбувається (There's Nothing

There, 2003), Шарон Хейс з Нью-Йорку проводить партисипативні події з ЛГБТ спільнотами в США (Revolutionary Love, 2008), Таня Бругуера з Куби створює перформанс зі незрячими людьми (Consummated Revolution, 2008), польський художник Павел Альтгамер організовує щотижневі класи кераміки у Варшаві для людей з розумовими та фізичними порушеннями. На цьому перелік подібних проектів не вичерпується

Соціальне vs. художнє

Цікаво, що соціальний поворот у свою чергу спровокував появу етичного повороту у мистецькій критиці та розгортання нової полеміки. Прихильники соціального дискурсу почали судити про роботу митців як про хорошу або погану модель колаборації, залежно від того, чи не переростає це у будь-яку форму експлуатації та чи є це ефективним для спільноти.

Художній дискурс натомість звинувачує соціальний у впертій прив'язаності до існуючих категорій і зосередженості на мікрополітичних жестах. Таким чином домінує або соціальна свідомість, або право індивіда на питання соціальної свідомості. Взаємозв'язок мистецтва з соціальним або підкріплюється мораллю, або спирається на свободу.

На прикладі проекту згаданого вже Вердонка помітно, як важко балансувати між інтересами спільноти і мистецтва.

З перспективи Західної Європи конфронтація соціального й мистецького є симптоматичною та має тенденцію посилюватись в періоди політичного переходу та потрясінь: наприклад, після революції 1917 року, у роки італійського фашизму, та після соціальних трансформацій 1968 року. У кожному з цих етапів залученість спільнот набувала іншої форми, рефлексуючи на відповідні суспільно-політичні проблеми. На думку Клер Бішоп, відродження партисипативного формату у наш час пов'язане з наслідками колапсу комунізму 1989 року, відсутністю життєздатної лівої альтернативи, виникнення сучас-

ного «постполітичного» консенсусу і майже повної маркетизації мистецтва та освіти.

Парадокс цієї ситуації, за словами дослідниці, полягає в тому, що партисипація тепер все більше стає пов'язана з популістськими програмами неоліберальних урядів. І хоча більшість митців незмінно виступає проти неоліберального капіталізму, цінності, які вони приписують своїм роботам, часто розуміються занадто формально, а їх аспекти ідеально підходять до сучасних форм неолібералізму (мережа, мобільність, проектна робота, афективна праця).

Держава заплатить

Сучасна практика мистецтва спільнот також стає об'єктом критики бельгійського соціолога Паскаля Гілена. Повертаючись до прикладу з Вердонком, який Гілен згадує в одній з своїх робіт, помітним стає ще один підводний камінь. Публічна акція художника була однією з серії його інтервенцій в Антверпені, що увійшла в документальний фільм. На початку фільму ми бачимо наступну сцену: на засіданні культурних та політичних діячів міста художник з ентузіазмом озвучує свою ідею з акціями. На події також присутній мер Антверпена. Він схвально хитає головою, вимовляє напутне слово та лишає засідання з безтурботною посмішкою. Діюча влада дала художнику «зелене світло» для скоєння кількох підривних вчинків. Далі автор ставить питання: чи в змозі мистецтво спільнот, що фінансується урядом, зберігати будь-яку підривну силу?

На думку дослідника Грегори Шолетта, небезпека знівелювати критичний й підривний характеру партисипативних практик криється у тому, що сьогодні ці практики виходять з периферії. Натомість вони швидко набувають рівню інтуїційності та легітимності. Парадокс цієї ситуації у тому, що з одного боку художники та культурні центри отримують фінансування на проекти, а з іншого — стикаються з власною інструменталізацією.

За останні роки ця проблема особливо

гостро відчутна в країнах Західної Європи, де державне фінансування мистецтва — поширена практика. Наприклад, цьогорічною темою конференції ТЕН (Європейської мережі культурних центрів), що відбулась в Дрездені, стала саме тема партисипації. Однією з тем дискусій було питання автономії від неолібералістичної політики, яка заохочує до партисипативних проектів, але використовує їх часто руками тих же культурних ініціатив у власних цілях. Представники різних мистецьких центрів відчують, як за останні роки вони перетворюються на соціальних робітників та займаються розвитком громад («audience development»).

Про це також пише вже згадуваний Грегори Шолет: «Мистецтво спільнот, здається, замінює мистецьку роботу на справжні суспільні послуги, таким чином лише реформуючи, а не фундаментально трансформуючи політичні нерівності, що зросли за останні тридцять років завдяки антиурядовій політиці неоліберального, дерегуляційного капіталізму.

Після розпаду світового фінансового ринку така «стратегія заміни» постачальників мистецьких послуг на реальні соціальні прискорила в США та Великобританії, оскільки уряди шукають шляхи скорочення державних витрат. Як ми добре знаємо, художники працюють дешево. А штатні соціальні працівники, педагоги, терапевти — ні».

Український контекст партисипативних практик

Описані проблемні аспекти партисипативного мистецтва спільнот в сьогоденному контексті України, здається, ще не відчутні, хоча б через те, що тут для багатьох «партисипація» — досі нове слово. Проте вже зараз варто бути свідомими того, які підводні камені криються на дні, та яким чином можна їх уникнути і не повторювати помилок інших культурних структур.

Логічним тут може здатись питання: а чи варто мистецтву взагалі втручатись в соці-

альну та політичну сферу, якщо небезпека втрати автономії завжди поруч? Звичайно, кожен та кожна має право на власну відповідь, але, якщо придивитись, політика і мистецтво, різні за структурою системи, існують в одному спільному полі — полі видимості. І якщо роль політики у цьому полі — забезпечувати наданий порядок, то роль мистецтва — ставити наданий порядок під сумнів.

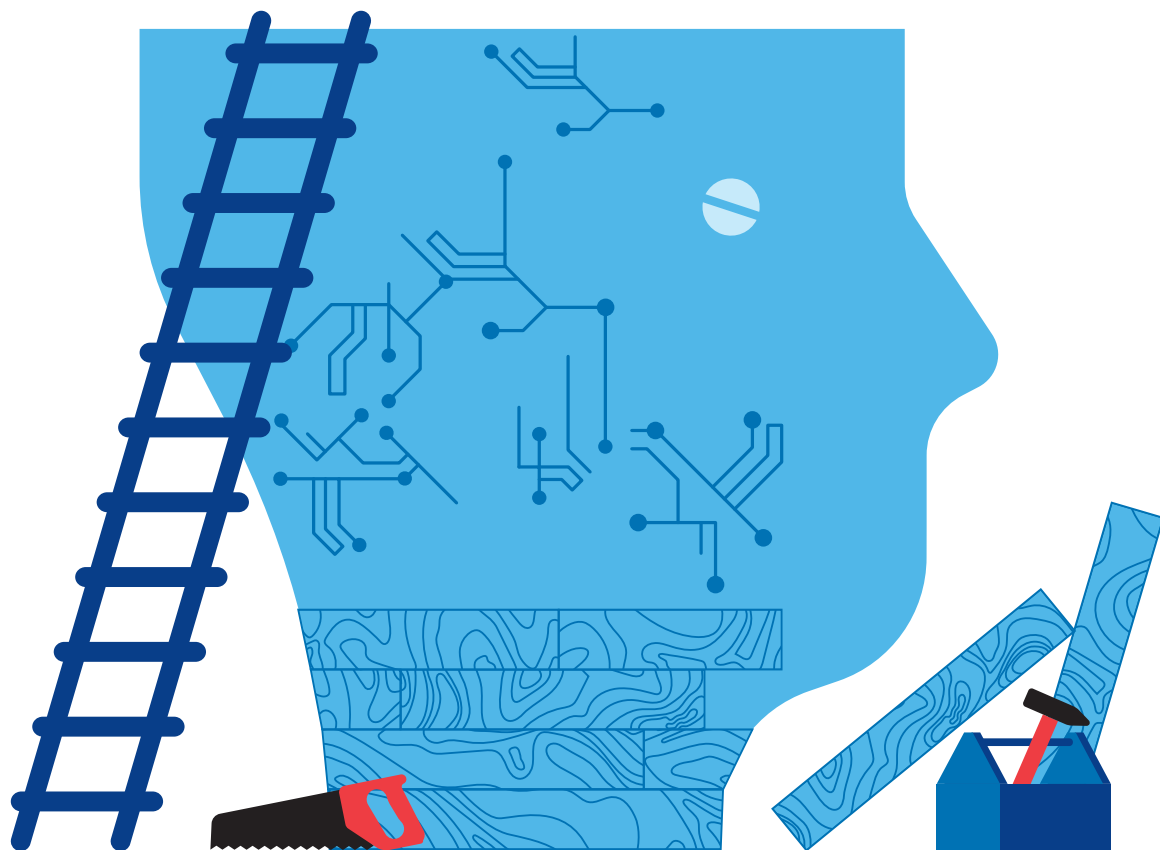
Сьогодні особливо цінними є ініціативи і програми, які не лише працюють зі спільнотами, але й критично ставляться до цієї практики, усвідомлюючи усі ризики. Одна з таких програм невдовзі відбудуватиметься у Івано-Франківську в рамках «Сеансу Міського Скандування».

Резиденція «Ми ніколи не самі», курована інститутом Антизростання, побудована на самій ідеї переосмислення партисипації у міському просторі. Як колективні стратегії, тактики та підходи можуть полегшити взаємодію між теперішніми (та колишніми?) пра-

цівниками на пост-промисловій території та прилеглих околицях? Як партисипативні практики можуть функціонально розширити дискурси та забезпечити соціальну справедливість, не вдаючись до стереотипів? Як партисипативні практики можуть сприяти осмисленню території Івано-Франківська та які ресурси й обмеження існують для мистецьких інтервенцій, що впроваджують соціальну справедливість, або ж — сумніви щодо їх доцільності?

Над цими непростими питаннями протягом місяця працюватимуть запрошені резиденти з різних країн та з різним мистецьким, архітектурним та урбаністичним бекграундом. Взаємодіючи з територією «Промприладу» та прилеглими околицями за допомогою власних досліджень та активностей, учасники резиденції спробують виявити соціальні зв'язки, що тут вже існують. Та, можливо, встановити непередбачувано нові.

Форпости діджиталізації

За останні десять років до української мови увійшло чимало неологізмів, так що навіть люди, які розбираються в сучасних тенденціях і прогресі, інколи за ними не встигають і мають перепитувати: що ж достеменно означає те чи інакше слово. Сьогодні, особливо із розвитком креативних індустрій, поверненням нового виробництва до міста, виникає все більше запиту на матеріали, деталі, вироби під дуже конкретну задачу і місце застосування. Наприклад, спеціальні пристрої до сироварень для витримки сирів або устаткування до столярної майстерні із виготовлення змагальних човнів.

Відповіддю на такий запит стала нова і трендова лабораторія — фаблаб.

Фаблаби або *fabrication laboratories*, лабораторії фабрикування, були придумані як формат щоб надихати людей та підприємців створювати нові прототипи і продукти, використовуючи наявне виробниче обладнання.

Початок ери «фабберів»

Початкова і оригінальна ідея належить Нейлу Гершенфельду, професору та науковцю з провідного американського технологічного університету у Бостоні — MIT. Цей університет регулярно входить до чільної десятки кращих університетів світу, а серед технічних вузів має лідируючу позицію. Ідея професора Гершенфельда була простою: дати середовище, навички, матеріали та технології робити речі швидко, дешево будь-де у світі. Цю можливість за його задумом мали б отримати локальні підприємці, студенти, митці, всі, хто може створювати щось нове та інноваційне. Станом на грудень 2017 року в світі було зареєстровано 1205 фаблабів. Частина із них поєднана в тісні мережі, які охоче контактують між собою.

Затяті фаблабівці

Якщо ви спробуєте сказати закоренілому фаблабівцю, що це лише — просто майстерня із інструментами, то майже точно почуєте у відповідь: «Ні, це мережа споріднених фаблабів по всьому світу, де люди діляться кресленнями, прототипами і розділяють цінності співтворення і відкритого коду».

Що є у фаблабі? Фаблаб — це добірка електричних та електронних пристроїв, обладнання що ніби із великого заводу та спеціально написане програмне забезпечення для роботи із цими приборами.

Як вже згадувалося фаблаби набули найбільшої популярності серед підприємців-початківців, мейкерів та майстрів, але із часом до фаблабів глобально повернулася та аудиторія із якої все почалося — студенти. На сьогодні Зд принтер, як символ фаблабу, приваблює і молодше покоління школярів, підлітків та студентів у вирішенні їх питань навчання та простого експериментування.

Девізом фаблабу можна сміливо назвати: «Робити і виробляти те що хочеться, а не що є на полицях супермаркету»

У чому ж феномен такої лабораторії і чим

вона відрізняється від звичайної майстерні? Фаблаб поєднує в одному просторі дуже різних людей, спільнот, бізнесів. Разом вони утворюють дуже продуктивну і ефективну суміш, яка може генерувати багато нових продуктів.

Так колись на базі локального фаблабу норвезькі чабани створили систему для трекінгу власних овець через мобільні телефони, а в Гані винайшли холодильну систему для вантажівки, що працює від власних вихлопних газів. У Південній Африці взагалі створили комп'ютер із доступом в інтернет, що чіпляється до звичайних телевізорів і коштує 10 доларів.

У межах приміщення фаблабу дозволено створити майже все що завгодно, окрім того що безпосередньо шкодить або завдає комусь шкоду. Кожен, хто приходить до фаблабу, має опанувати певні навички користування обладнанням і далі ефективно поділяти простір лабораторії із рештою учасників.

Наприклад, у Fabulous St. Pauli, фаблабі із Гамбурга, ініціативна група навчила одразу 100 мігрантів із Сирії, як зібрати собі мобільний з підручних деталей .

Фаб-культура

Одною із особливостей фаблабу — як простору і як явища — є те, що форма організації процесів, дизайн виробів мають бути доступними до індивідуального відтворення, але тут вже також може застосовуватися регулювання про інтелектуальні права.

За правилами, комерційна діяльність може бути інкубованою, вирощеною у фаблабах, але не має суперечити ідеї вільного простору і доступу до обладнання. Тому такі новоутворені стартапи мають зростати далі радше поза стінами фаблабу, аніж всередині. Інакше постійно діючі простори фаблабу і його виробництва матимуть труднощі з тим, щоб забезпечити масовий, постійний і системний доступ до обладнання, на якому працюють решта коворкерів.

Фаблаби у світі

Сьогодні фаблаб можна знайти майже у кожній країні світу. І якщо зсередини фаблаби відрізнятимуться «начинням», тобто технологічним обладнанням, то класичної моделі фінансування і управління із прив'язкою до країни не існує. Не можна говорити, що нідерландський фаблаб суттєво відрізняється від французького.

Натомість варто поставити наперед питання функції і призначення такого формату виробництва у містах. Є численні думки менеджерів та засновників фаблабів про те, що цей формат найбільш ефективний з точки зору активації спільноти та швидкого перепрофілювання в локальному масштабі.

Так, в Нідерландах чи Франції фаблаби часто інтегровані із навчальними закладами. При чому не тільки з університетами, але й школами. Не дивно буде побачити 12-13-річних підлітків, які вчать 70-річних здорованів, як користуватись 3D-принтерами. Така картина типова зокрема для Каасфабрік, голандського фаблабу, що працює всього лише у семи контейнерах для морських перевезень.

Організаційні моделі фаблабів

За формою фінансування та заснування фаблаби можна умовно поділити на три групи:

- із державним (бюджетним) фінансуванням — місто/муніципалітет бачить абсолютно позитивну можливість активації місцевого підприємництва, молоді та малого бізнесу через лабораторії фабрикації
 - із приватними засновниками — часто це колектив, який стає ядром фаблабу і навколо них обростає вже коло послідовників і клієнтів
 - громадський фаблаб — коли на потреби лабораторії збирається сума із різних джерел (бізнес, гранти, краудфандинг), а рахунком керує громадська організація.
- Зі спостережень менеджерів, майстрів та засновників фаблабів часто можна почути,

що як тільки закінчується бюджетне фінансування проекту, все починає йти шкереберть. Цей досить природній процес можна пояснити різним розумінням цілі фаблабу. Якщо його мета — активувати якомога більшу кількість населення, то фінансова стабільність настає, коли активовані користувачі утворюють ефект «лавини» і його особливо вже не потрібно підживлювати. Природній приріст користувачів гарантує достатній дохід для покриття основних статей витрат.

Якщо ж ідея фаблабу — служити конкретній сфері чи галузі (як деревообробка чи фотовольтаїка), то має бути одразу вибудована модель генерування коштів, що зрештою забезпечуватимуть лабораторію і необхідність «грошової крапельниці» згори вже відпаде.

Ці два шляхи повністю пов'язані із джерелами доходу фаблабу. Класичними варіантами отримання доходів у фаблабі є абонемент і погодинна оплата. Далі вже починається імпровізація і кожен вибудовує систему відповідно до конкретної ситуації.

Київський фаблаб Фабриктор, крім згаданих практик абонементів та погодинної оренди, практикує роботу із бізнес-сектором: допомагає із прототипуванням або виготовляє унікальні об'єкти фешіндустрії чи прикраси.

У той час гаражні голандські фаблаби в Утрехті та кількох інших містах здають окремі слоти-майстерні в оренду для мейкерів, що дає їм змогу генерувати постійний прибуток. Таким мейкером є до прикладу інженер, який виготовляє змагальні човни на сонячних батареях.

З точки зору ринків фаблаби знаходяться у тому ж конкурентному полі що і масове виробництво. У виробництві широко вживаних продуктів і матеріалів фаблаб показали свою здатність надавати можливість окремим мейкерам створювати для себе корисні девайси і пристрої. Відмінність продуктів фаблабів від загального мас маркету в тому, що такий продукт індивідуальний, персо-

ніфікований і адаптований до конкретних потреб ситуації.

Майбутнє фаблабів

Фаблаб також прогресує і розвивається: він не залишається виключно майданчиком для майстрування, але стає системним елементом в типі освіти STEM. Цей тип освіти базується на навчанні студентів за дисциплінами: наука, технології, інженерія, математика. Ми бачимо, що поєднання можливостей фаблабу із сучасними трендами може давати принципово нові способи використання та відповідно наповнення операційного бюджету.

Що чекає на фаблаби далі? Вони — форпости діджиталізації. Ми переходимо від виготовлення деталей на машинах до виготовлення деталей машин машинами, до машин, які самі себе відтворюють, до будівництва діджитал матеріалами, до програмованих матеріалів, які можуть перетворюватися в залежності від поставленого завдання. І це все можливо вже не в секретній лабораторії в горах Швейцарії, а і в кожному куточку світу. Фаблаб розширює доступність технологій, інновацій та прикладного виробництва на широку аудиторію не тільки містян, але і селян.

Яскравий приклад — фаблаб Комтуа в Бургундії. Це навіть ціла мережа сільських фаблабів у Бургундії, де кожен має власну спеціалізацію — чи то робота із деревом, чи електроніка і підтримка малого бізнесу. Наприклад, один із фаблабів досить швидко вирішив питання пристрою для копчення лосося для локальних фермерів.

На іншому боці океану, в Бразилії, міська адміністрація Сан-Паулу створила мережу із 15 лабораторій, аби демократизувати доступ до технологій. Таким чином, дуже різні аудиторії є рівними, коли заходять вперше до фаблабу.

Барт Беккер засновник «МініФабЛабу» в Утрехті каже: «Фаблаб виступає радше катализатором. Його ефект сильніший у цьому,

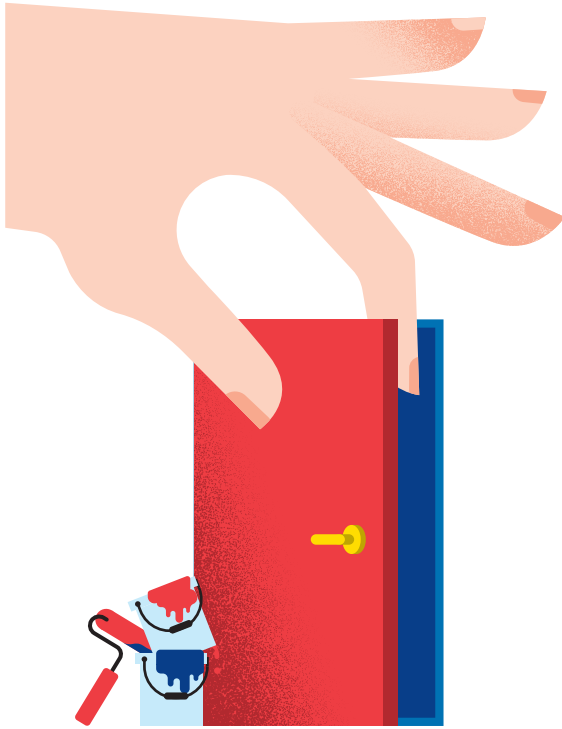
аніж у в загальному русі як такому».

Одним із маяків глобального руху фабберів у світі є фаблаб BCN у Барселоні. Останні 12 років він інтегрований в університет і активно залучений до проектної роботи студентів. Цей фаблаб виконує велику кількість поточної роботи з інтеграції природних ресурсів та технологій і займається розробкою глобальних рішень для всього світу. Саме тут створили перший автономний будинок на сонячній енергії. Його дизайн одразу був викладений на відкритому коді, тобто у вільному доступі.

Фаблаб так само може відігравати цікаву роль для креативних індустрій. Уявімо ситуацію, коли потрібно прийняти експозицію із Лондона у Франківськ, і, крім основних експонатів, потрібно багато допоміжних конструкцій, які нераціонально везти із Альбіону. Тут у нагоді може стати фаблаб і відкритий код дизайну. Таким чином простір буде готовий до експозиції раніше, ніж експонати приїдуть до Франківська.

Фаблаби, в ширшому розумінні виробництва у місті, можуть стати активаторами, точками збору людей та точками переробки матеріалів, їжі, енергії в межах міста. Такий формат виробництва абсолютно локальний і здатний вибудовувати нові горизонтальні зв'язки в суспільстві за умови якісного менеджменту. Поступово імпорт і експорт між містами перейде у формат обміну інформацією, знаннями, дизайном і кодом, а решта ресурсів буде постачатися максимально локально.

Відкрийте цех!

Більшість відвідувачів, які приходять на завод «Промприлад», одразу піднімаються на третій поверх, до «Реновації». Утім, якщо прочинити зачинені двері і пройти через галерею — можна потрапити до Парасолькового цеху.

Лабораторія

На початках роботи оновленого «Промприладу» тут відбувались концерти й вечірки. Але останні кілька тижнів перед Сеансом міського сканування, тут здійснюється курява — у розпалі підготовка до фестивалю і завершення ремонту. Невдовзі тут працюватиме франківська відкрита майстерня (яка мріє стати фаблабом).

Нагадаємо: фаблаб — це «лабораторія фабрикування», універсальний цех і майстерня з безліччю інструментів. Або й взагалі — ціла мережа подібних майстерень, резиден-

ти яких діляться одне з одним кресленнями, ідеями та прототипами.

Проте, як зазначає координатор проекту, архітектор Дмитро Ісаєв, у Франківську — нетиповий фаблаб:

«Як починається класичний фаблаб: є група людей, яка збирається разом, вкладає гроші в обладнання, купує дорогу франшизу і заявляє: «У нас є фаблаб». У нас же все навпаки: у Франківську вже була група майстрів, які займались різними виробами. Вони шукали дешеве місце для оренди і знайшли його в Парасольковому цеху. Просто так вийшло, що вони туди заїхали і познайомились між собою».

У майбутньому відкритому цеху працюватимуть цех металевої обробки, деревообробний цех, майстерня роботи з текстилем. Але донедавна тут можна було працювати лише у теплу пору року, та ще й у сумнівно комфортних умовах — у цеху не було навіть базової інфраструктури (наприклад, туалету).

«Вони вже один одного знають і працюють поруч. Що робимо ми? Допомогли зробити перший мінімальний ремонт і знайшли гроші на додаткове обладнання, яким зможуть користуватись всі у цеху. Але сенс групуватись є не тільки в тому, що вони будуть позичати обладнання одне в одного. Ми хочемо зробити довкола нашого «фаблабу» цілу екосистему для створення нових продуктів», — розповідає про плани Дмитро.

Цех

Оновлений Парасольковий цех є основним майданчиком фестивалю — тут відбуватимуться воркшопи і лекції для учасників цього річного Сеансу Міського Сканування.

Щоби встигнути до фестивалю, до ремонту цеху залучають всіх охочих: на такому «будівельному таборі» можна не лише допомогти втілити проект в життя, але й спробувати попрацювати з різними інструментами. Навіть до офіційного початку роботи цей простір вже виконує свою функцію відкритого цеху, де можна творити та експриментувати.

«Хоча ми плануємо проводити тут майстер-класи чи воркшопи, це не тільки простір для подій — це простір, де можна заливати бетон і бити скло», — пояснює Дмитро.

Бетон і скло вже зараз складають обриси майбутнього простору. Старі скляні блоки планують зберегти. Бетонні стіни та підлога невдовзі сховаються за виробничим устаткуванням. Першими приміщення на собі випробуватимуть урбаністи-фестивальники.

«Щоби зробити «класичний» фаблаб — треба багато грошей. Але ми не впевнені, чи треба Франківську такий фаблаб — з адміністраторами і 3D-принтерами. Тому ми вирішили почати з такого перехідного формату. Протягом фестивалю ми зможемо зрозуміти, яка кількість людей готова до цього, наскільки вони зацікавлені у виробництві. І якщо ми зрозуміємо, що так багато виробничих потужностей не потрібно — ми зможемо їх зменшити», — розповідає архітектор.

Навіть у стані ремонту майбутній цех вже притягує до себе людей. Це добрий знак: навіть якщо з ідеєю фаблабу не складеться — у майстрів залишиться оновлене приміщення і нові друзі, які вже знатимуть до нього дорогу.

«Після фестивалю лишиться щось, що можна буде використати. Можливо, воно розкрутить всю виробничу екосистему і введе її на новий рівень», — міркує Дмитро.

сидіти окремо, кожен у своєму гаражі, вони матимуть спільний простір для роботи. Ідея франківських урбаністів вивести виробників «в люди» базується на тому, що чим більше містян про них знатиме — тим більше замовлень майстерні зможуть отримати — тим більше зароблять майстри — тим краще від цього місту.

«Для міста вигідно мати таку локацію, куди зможуть прийти студенти та майстри. Щоби люди знали, тут — місце сили. Місце, довкола якого групуються люди за інтересами», — каже Дмитро.

Збільшити колообіг людей у цеху в інтересах не лише творців фаблабу, але й самих майстрів. Зрештою, їм доведеться заробляти на себе: напрацьовувати економічно сталу модель для роботи цеху, проводити навчання, приймати учнів та підмайстрів, домовлятися з міською адміністрацією, щоб виробляти щось для міста.

Дмитро Ісаєв наголошує: «фаблаб» буде радий кожному й кожній, хто захоче прийти помайструвати. Так, це не буде безкоштовно. Але, обіцяє він, це буде доступно для всіх — від студентів до досвідчених майстрів.

«Ми просто зв'язуємо між собою різні групи людей. Ми придумали, як це зробити: знайти ресурси для обладнання, зробити приміщення хоча б мінімально комфортним і провести у ньому фестиваль, щоби про цей проект почули. Ми просто взяли те, що є, підштовхнули до розвитку за допомогою фестивалю — і створюємо простір, у який запрошуємо всіх», — каже Дмитро.

Зрештою, для цього й потрібні фестивалі — для того, щоби об'єднатись заради чогось більшого. Просто у випадку фаблабу це щось більше — не рок-музика, а верстати й любов до ручної праці.

Місце сили

У центрі цієї екосистеми — цех. Після ремонту він має перетворитись на такий собі коворкінг для майстрів: замість того, щоби

METALAB

це платформа розвитку просторів міста, в яких ми живемо. Це водночас і спільнота, об'єднана інтересом до життя міста, бажанням пізнавати й поліпшувати міське середовище, і фізичний майданчик для спілкування, урбаністичних досліджень та подій. MetaLab є проектом у рамках урбаністичного напрямку платформи «Тепле Місто».

Цільовою аудиторією MetaLab є як професійні спільноти, так і ті, хто має досвід у реалізації міських проектів, прагне знайти однодумців та втілити свої ідеї в Івано-Франківську, а також ті, хто хоче більше дізнатися про життя і середовище свого міста й цікавиться актуальними урбаністичними процесами у світі.

METALAB ВИСТУПАЄ ЗА

Соціально рівніше, просторово комфортніше, культурно багатше, екологічно відповідальніше, економічно збалансованіше місто.

Для цього MetaLab має на меті створювати сприятливе середовище, поле для експериментів, де соціально-просторовий потенціал міста може розвиватися та випробовуватись на практиці.

КОНТАКТИ

www.metalab.space

metalab.if@gmail.com

FB/iflab
INST/metalab.if

Івано - Франківськ 2019